

BARANJA U SVJETLU ARHEOLOŠKIH SVJEDOČANSTAVA BJELOBRDSKE KULTURE. PRINOS ANALIZI RANOSREDNJOVJEKOVNOG GROBLJA MAJS-UDVAR.

Izvorni znanstveni rad
UDK 904(497.5 Baranja)

Dr.sc. ŽELJKO TOMIČIĆ
Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68
HR - 10000 Zagreb

Nakon kraćeg osvrta na nekoliko arheoloških nalazišta s naznakama Bjelobrdске kulture u hrvatskom dijelu Baranje autor se u nastavku posvetio temeljitom vrednovanju svekolikog arheološkog fundusa najvećeg ranosrednjovjekovnog kosturnog groblja u Karpatskoj kotlini u Majs-Udvaru. Analiza pokretnog inventara pokazala je postojanje triju faza pokapanja u kojima se zrcali materijalna kultura pučanstva pokapanog od oko 950. do 1100. godine. Groblje Majs-Udvar, uz eponimno nalazište Bijelo Brdo II i nekoliko većih ranosrednjovjekovnih grobalja u međuriječju Drave, Dunava i Save, odnosno u susjednoj Transdanubiji, pouzdano je uporište za oblikovanje apsolutne kronologije Bjelobrdске kulture.

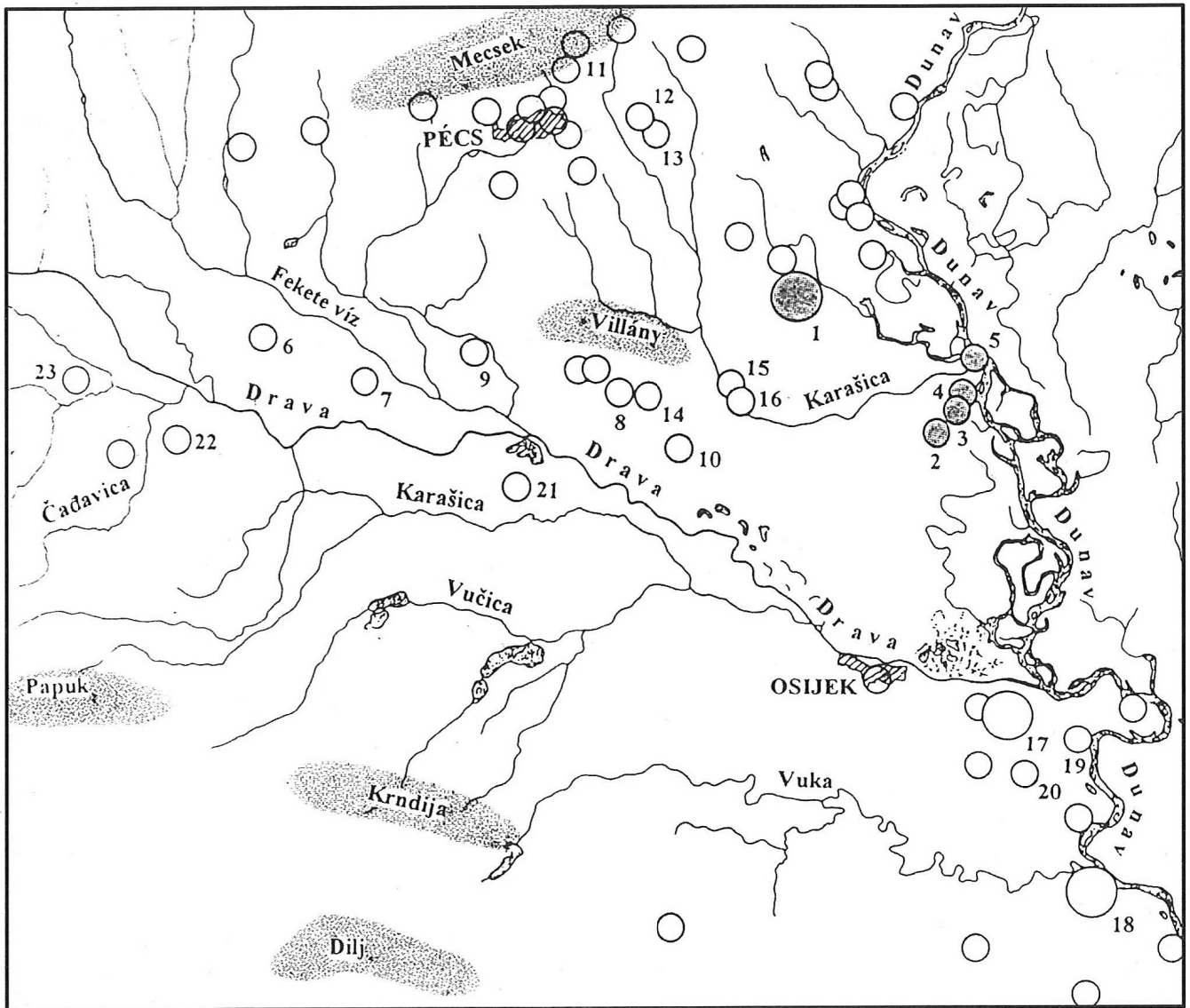
UVODNE NAPOMENE

Mikroregionalna cjelina Baranja zemljopisni je prostor na kojem su se u dugom vremenskom slijedu od prapovijesti do novog vijeka taložila bogata arheološka svjedočanstva. Iz te riznice naše i europske prošlosti, što se tisućljećima oblikovala kao jasan tvorni dokaz stalnog života na prostorima omeđenim velikim riječnim tokovima Dunava i Drave, izdvajamo nekoliko ranosrednjovjekovnih nalazišta koja nose temeljna obilježja Bjelobrdске kulture. Pritom se osvrćemo na manju skupinu nalazišta zabilježenih unutar hrvatskog dijela Baranje, koja je u sastavu Osječko-baranjske županije, a svoju pozornost usmjeravamo posebice na Majs-Udvar, najveće kosturno groblje ranog srednjeg vijeka na prostoru Karpatske kotline smješteno u mađarskoj županiji Baranji.

Poput niza ranosrednjovjekovnih nalaza uz lijevu obalu rijeke Drave u susjednoj Mađarskoj, koji indiciraju postojanje horizonta groblja Bjelobrdске kulture (Sellye, Hirica, Radfalva, Siklos, Kistapolca, Lapanca, Illocska), na prostoru županije Baranje dokazano je postojanje nekoć, zacijelo, većih groblja na položajima Beremend,

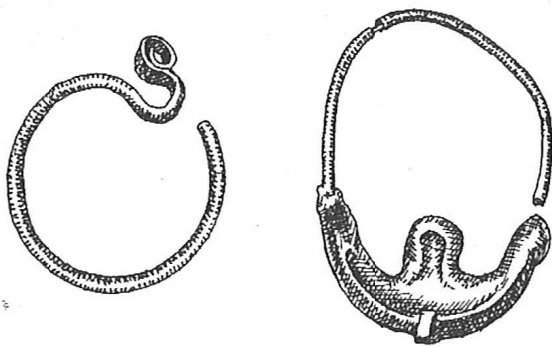
Majs-Udvár, Pécs-Vasas, Ellend-Nagyödör i Ellend-Szilfa (sl. 1). Poznavanje i vrednovanje fundusa navedenih arheoloških nalazišta, kao i brojem nalaza skromnog repertoara grobalja na tlu Osječko-baranjske županije (Suza, Batina, Zmajevac), omogućuje djelomičan uvid u sliku promatranog prostora tijekom ranog srednjovjekovlja. Prigodno smo izdvojili samo nalaze iz Batine, Suze i Zmajevca, kao i analizu fundusa groblja Majs-Udvar.

Prvi nama poznati bjelobrdski arheološki nalazi s prostora mađarskog dijela Baranje otkvireni su još 1911. godine u Batini (mađ. Kisköszeg) iznad Dunava. Riječ je o jednom primjerku srebrne karičice sa S-petljom i ulomku gornjeg dijela lunulaste lijevane naušnice bez očuvanog grozdolikog dijela (sl. 2). Ti usamljeni nalazi izrazito bjelobrdskog obilježja indiciraju mogućnost postojanja groblja u blizini ranosrednjovjekovnog naselja na mjestu sadašnje Batine. Već 1316. godine nailazimo u povijesnim izvorima na spominjanje naselja Köszeg (Györffy 1996, 332). A. Kiss dao je prikaz skromnog arheološkog inventara iz Batine, koji je pohranjen u muzeju Janus Pannonius u Pečuhu (Kiss 1983, sl. 37, 1 i 2).

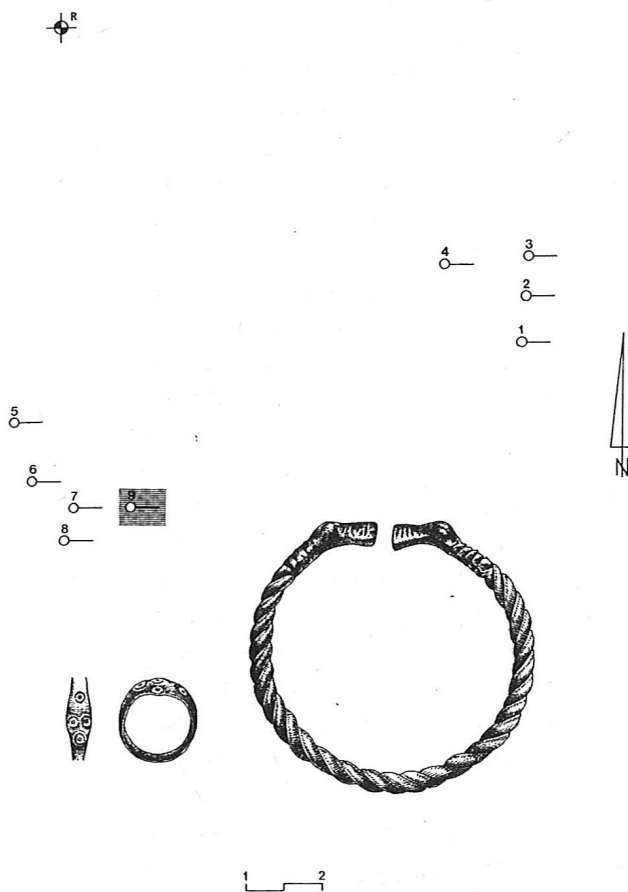
Sl. 1. Zemljovid arheoloških nalazišta bjelobrdske kulture u hrvatskom i mađarskom dijelu Baranje te u istočnom dijelu Slavonije. Mjerilo: 1:300 000: Vlasta Žinić-Justić, d.i.a.

- 1 - Majs-Udvar, 2 - Suza (mađ. Csuzs), 3 - Zmajevac-Ratište (Vörösmart-Csatár), 4 - Zmajevac-Kidoš (Vörösmart-Kigyós), 5 - Batina (mađ. Kisköszeg), 6 - Sellye, 7 - Hírca, 8 - Siklos, 9 - Radfalva, 10 - Beremend, 11 - Pécs-Vasas, 12 - Ellend-Nagyödör, 13 - Ellend-Szilfa, 14 - Kistapolca, 15 - Lapanca, 16 - Illocska, 17 - Bijelo Brdo II., 18 - Vukovar-Lijeva bara, 19 - Dalj, 20 - Vera, 21 - D. Miholjac, 22 - Josipovo, 23 - Zvonimirovo,

Sl 2. Batina (mađ. Kisköszeg), slučajni nalazi bjelobrskog nakita. Prema Kiss 1983., crtež - Miljenko Gregl. M 1:1.

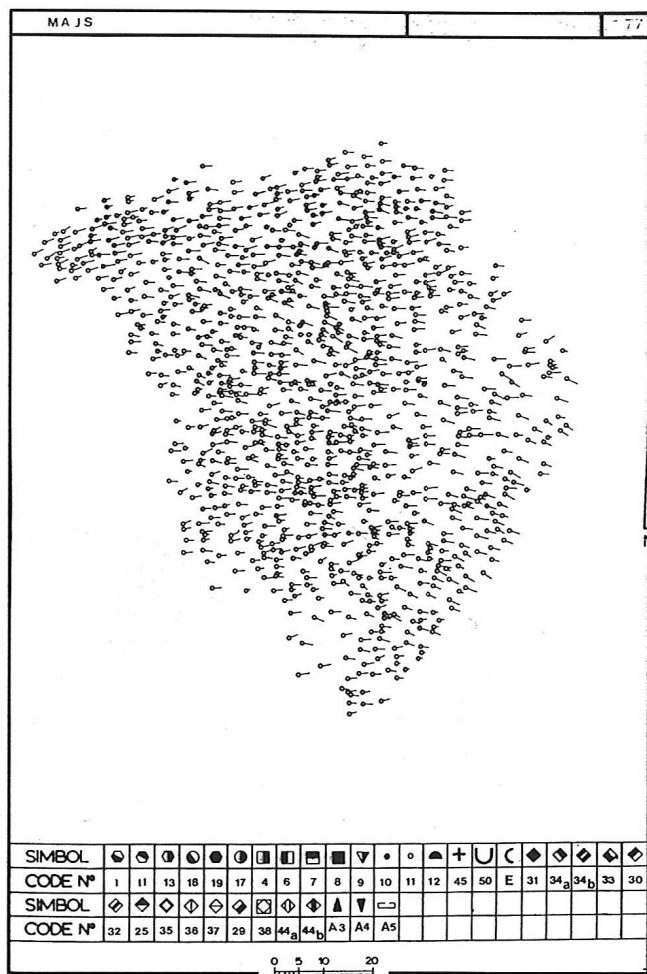
Tijekom Drugog svjetskog rata, točnije 1943. godine, obilazio je prostor Baranje mađarski arheolog János Dombay, zaposlen tada u pečujskom muzeju. Prigodom terenskih obilazaka uspio je prikupiti temeljne podatke za daljnja tri arheološka nalazišta bjelobrdske kulture. Skromni slučajni nalazi iz okolice sela Suze i Zmajevca dokazali su postojanje bjelobrdskih groblja na tlu hrvatskog

Sl. 3. Zmajevac-Kidoš (madž. Vörösmart-Kígyós). Situacijski plan rodovskog kosturnog groblja na redove otkrivenog 1943. Prema Kiss 1983., crtež: M. Gregl i V. Žinić-Justić. d.i.a.

dijela Baranje uz prometnicu Kneževi Vinogradi-Batina. Kraj sela Suze (madž. Csuzsa) naišao je Dombay na srebrni denar madžarskog kralja Salamona (1063.-1074.) koji je pohranjen u Janus Pannonius Múzeum u Pečuhu (Fehér-Ery-Karlovánszky 1962, Nr. 920; Györrfy 1996, 295; Kiss 1983, 52). Na rubovima sela Zmajevca (madž. Vörösmart) otkrio je J. Dombay položaj čak dvaju kosturnih groblja. Na jugozapadnom obodu sela na položaju Ratište (madž. Csatár) osim ljudskih kostiju, Dombay je prikupio nekoliko karičica sa S-petljom (tip I) i lijevana puceta (tip 11), koja su pohranjena u Magyar Némszeti Múzeum u Budimpešti (Györrfy 1966, 293; Kiss 1983, 273). Pokusnim arheološkim iskapanjima, koja je 1943. godine obavio J. Dombay na položaju Kidoš (madž. Kígyós), na sjeveroistočnom rubu sela Zmajevca, otkriveno je 9 grobnih cjelina (sl. 3).

Ta prva arheološka iskapanja na jednom bjelobrdskom nalazištu u hrvatskom dijelu Baranje otkrila su segment ranosrednjovjekovnog rodovskog groblja na redove s plitkim ukopima pokojnika. U samo jednoj grobnoj cjelini otkrivene

Sl. 4. Situacijski plan ranosrednjovjekovnog groblja na položaju Majs-Udvar. Prema Kiss 1983., crtež: Silvana Lebarić, d.i.a.

su nakitne tvorevine, koje su zajedno sa svekolikim antropološkim nalazima pohranjeni u muzeju u Pečuhu (Feher-fry - Kralovansky 1962, Nr. 1236; Kiss 1983, 273-274, sl. 41, 22-23). Riječ je o jednoj lijevanoj brončanoj narukvici rastavljenih završetaka u obliku zmijskih glava (tip 8) i jednom lijevanom brončanom prstenu s romboidnim proširenjem na kojem su četiri ukrasa nalik koncentričnim kružićima (sl. 3). Zanimljivo je napomenuti kako se u povijesnim izvorima iz 1246. godine u okolici sela Zmajevca spominju srednjovjekovna naselja pod nazivima Csatár i Vörösmart (Györrfy 1966, 293).

Nedaleko od naselja Majsja na položaju Udvar, neposredno uz hrvatsko-madžarsku granicu u madžarskom dijelu Baranje, otkriveno je, zasad, najbrojnije ranosrednjovjekovno groblje Karpatske kotline. Groblje Majs-Udvar važna je karika u shvaćanju i vrednovanju Bjelobrdske kulture. S obzirom da je to nalazište blizu skupini nalaza registriranih u hrvatskom dijelu Baranje, vrednovanje fundusa groblja Majs-Udvar od posebne je

važnosti. Stoga je podrobna sveobuhvatna analiza pokretnog inventara toga groblja nužan nezaobilazan napor koji pridonosi oblikovanju bogatije predodžbe o Bjelobrdsnoj kulturi. Groblje Majs-Udvar važno je ne samo za prostor našeg interesa već svojom važnošću nadilazi te zemljopisne okvire i pridonosi poznavanju ranog srednjovjekovlja Karpatske kotline, pa time i dravsko-dunavsko-savskog međuriječja.

PRIKAZ GROBLJA I ZNANSTVENI OSVRT

Veliko ranosrednjovjekovno groblje na položaju Udvar istočno od sela Majs smješteno je na blagom niskom brežuljku, a proteže se od juga prema sjeveru (sl. 4). Veća koncentracija grobova primjećuje se u sjevernom i jugozapadnom dijelu groblja. U 95% od sveukupno 1137 otkrivenih i istraženih grobnih cjelina dokazao je voditelj iskapanja orijentaciju kostura u smjeru zapad - istok, tj. s glavom pokojnika na zapadnoj strani, pa na taj način licem okrenutim prema suncu (Kiss 1983, 75-154). Određena su odstupanja u orijentaciji bila rezultat položaja sunca prigodom izlaska ili zalaska u pojedina godišnja doba kada je obavljen ukop pokojnika. Zbog erozije i eolskog djelovanja, dubina pokapanja donekle je poremećena, tako da su grobovi bliže vrhu kalote brežuljka bili plići. Grobovi muških individua ukopani su na dubinama od 0,35 do 1,40 m, ženskih na 0,35 - 1,35 m, dok se dubina ukupa djece kretala od 0,25 do 1,20 m. Grobne su rake bile zaobljeno pravokutne. Pokojnici su u raku polagani na leđima i ispruženi. U 73, 4% slučajeva konstatiran je različit položaj podlaktica, za što je A. Kiss razradio koristan model s 25 varijanti (Kiss 1983, sl. 71). U 619 grobnih cjelina nađeni su različiti predmeti, pretežno u funkciji grobnih priloga. To čini visok postotak od 54,8 grobnih cjelina s nalazima. Prema osobnoj izjavi, Kiss je podrobnijoj analizi podvrgnuo samo one tipove, tj. skupine predmeta, koji su mogli dati više podataka u svezi s podrijetlom pučanstva, kulturnim vezama i trgovačkim kontaktima. Na taj je način njegovoj vodoravnoj stratigrafiji, koju je primijenio za razne skupine nalaza, promakla veoma važna analiza mnoštva tipova, a posebice karičica i naušnica. Na 12 analitičkih karata posvećenih vodoravnoj stratigrafiji određenih tipova predmeta Kiss je obradio: oružje, astragalne kosti ovaca ili koza, kopče nalik liri, brončane prstene za vješanje raznolikih predmeta (noževi,

kesice i sl.), koštane pločice, perle, naušnice kuglastog završetka, pločaste fibule, križeve, prstenje s natpisom PAX, rasprostiranje rimskog bušenog i arpadovskog novca, donekle običnih karičica i karičica sa S-petljom, keramičkih posuda, noževa, ogrlica-torkvesa (tip 1), puceta, narukvica tipa 4 i 7, ogrlica-đerdana od raznolikih perli (glinene, karneol i gorski kristal), lunule (tip 12), narukvice sa zmi-jolikim završecima (tip 8) i prstenej s umetnutim staklenim zrnom, vjerojatno tipa 38b.

U daljnjem tekstu osvrnut ćemo se na neke temeljne elemente i konstatacije koje je voditelj istraživanja groblja Majs-Udvar iznio prigodom objelodanjivanja postignutih rezultata iskapanja (Kiss 1983). U razmatranju kronologije groblja Kiss je konstatirao kako se tu otpočelo pokapati tijekom posljednje faze promjene mode od jednostavnih karika prema sljepoočničarkama sa S-petljom, tj. u vrijeme oko 960/70. godine. Nadalje, na temelju nalaza denara kralja Ladislava I. (1077.-1095). na južnom obodu groblja, Kiss je postavio moguću gornju granicu trajanja groblja najkasnije do prijelaza 11. u 12. st. To potkrepljuju nalazi novca u razdoblju od Stjepana I. Svetog (1000. - 1038.) do Ladislava I., koji se prema mišljenju A. Kissa kontinuirano pojavljuju od unutrašnjeg dijela groblja prema njegovim rubovima. Kiss, nadalje, pokušava rekonstruirati redosljed širenja groblja, pa pretpostavlja početak ukapanja na kaloti brežuljka. Oko te prvotne jezgre širili su se koncentrično ukopi u svim smjerovima. U istočnom dijelu groblja Kiss je zapazio "sekundarnu pojavu" koncentracije grobova. To ga je učvrstilo u uvjerenju kako je takav raspored grobova de facto zrcalna slika načina života u malim obiteljima, jer se, navodno, pri ukopu velikih obitelji može raditi o više istodobnih središta iz kojih se organizira skupno pokapanje.

Prigodom razmatranja etničkog određenja populacije Kiss je zaključio, kako je zbog jedinstvenosti nalaza u groblju "prostog puka" u 11. st. u Majs-Udvaru teško odrediti etnitet populacije. Stoga se Kiss opredijelio za dvije metode rada. Kao prvo, arheološkom je metodom, tj. analizom materijala, nastojao izdvojiti skupine predmeta. Kiss je smatrao kako je uspio izdvojiti tri temeljne skupine predmeta.

Prvu skupinu tvori domaća roba kupljena na licu mjesta, drugu uvezena roba ili njezine kopije kupljene na licu mjesta, dok je treća skupina robe upućivala na podrijetlo iz istočnih dijelova Europe. U drugu je skupinu, koja prema Kissovu uvjerenju upućuje na slavensku populaciju koja tada živi na jugozapadnom i zapadnom rubu Karpatske kotline,

uvrstio naušnice s kuglastim završetkom, pločaste fibule, lijevane naušnice i puceta s drškom. Ti predmeti bili bi, prema Kissovu mišljenju, rezultat trgovačkih odnosa sa Slavenima. Znakovita je treća skupina, koja upućuje na podrijetlo iz istočnih dijelova Europe. Treću skupnu tvore predmeti nošnje, kocke za igru i predmeti obreda pokapanja, poput: lirastih kopči, šiljaka strelica i koplja, okastih perla, keramike, noža s koštanim drškom, koštanih ploča i brončanih karika za vješanje različitih predmeta.

Osim opisane arheološke metode, Kiss je primijenio i metodu povijesti naseljavanja. Pretpostavio je kako se naziv naselja, kojemu je navodno pripadalo groblje, može, na temelju povijesne listine kralja Ladislava I. iz 1093. godine, poistovjetiti sa selom Nyárádom, danas Nagynyárádom. Granice toga srednjovjekovnog sela odredio je pojmom "terra populorum Kazar". Time je Kissova arheološka hipoteza o istočnom podrijetlu pučanstva ukopanog u groblju Majs-Udvar dobila i "potvrdu" u povijesnom vrelu o hazarskom etnikonu. Da objasnimo. Kiss tvrdi kako je povijesni izvor preciznije odredio etnik pokopanih u baranjskom groblju Majs-Udvaru. Tu populaciju Kiss bez zadržke poistovjećuje s Hazarima. U razmatranju o sociološkom statusu populacije Kiss nije siguran jesu li pokojnici pripadali sloju slobodnjaka (miles) ili siromašnom i prostom puku (pauper aut vulgaris).

Veoma oštru ocjenu Kissova svekolikog rada i pristupa, posebice vrednovanju najvećeg bjelobrdske groblja u Karpatskoj kotlini, dao je I. Bóna. Analizu i vrednovanje groblja Majs-Udvar Kiss je, prema Bóni, sveo na dvadesetak redaka teksta i 8 tipoloških tablica (Bóna 1984, 283-294; - Kiss 1983, 1959-190). Kiss je, naime, na suvremen način pokušao, uz ostalo, izgraditi kronološki model velikoga groblja donoseći i 13 analitičkih preglednih karata s vodoravnim-stratigrafskim podacima. Upravo su te analize, prema Bóninu mišljenju, pokazale čitav niz manjkavosti, a posebice zato što ne daju preciznu vodoravnu stratigrafiju grobova s nalazima novca, što je svakako temelj takve raščlambe (Bóna 1984, 284). Na te su manjkavosti, kao i na nedostatno dokumentiranje arheoloških istraživanja groblja Majs-Udvar, već ranije upozorili recenzenti (Bóna 1984; Daim 1985; Kovács 1984). Posebnu težinu u tom smislu ima ocjena iz pera I. Bóna, koja je, u nizu Kissovih konstatacija, upozorila na pogreške, nedovoljnu preciznost i, sukladno tome, potpunu nedorečenost važnosti groblja Majs-Udvar (Bóna 1984, 283-294). Bónina

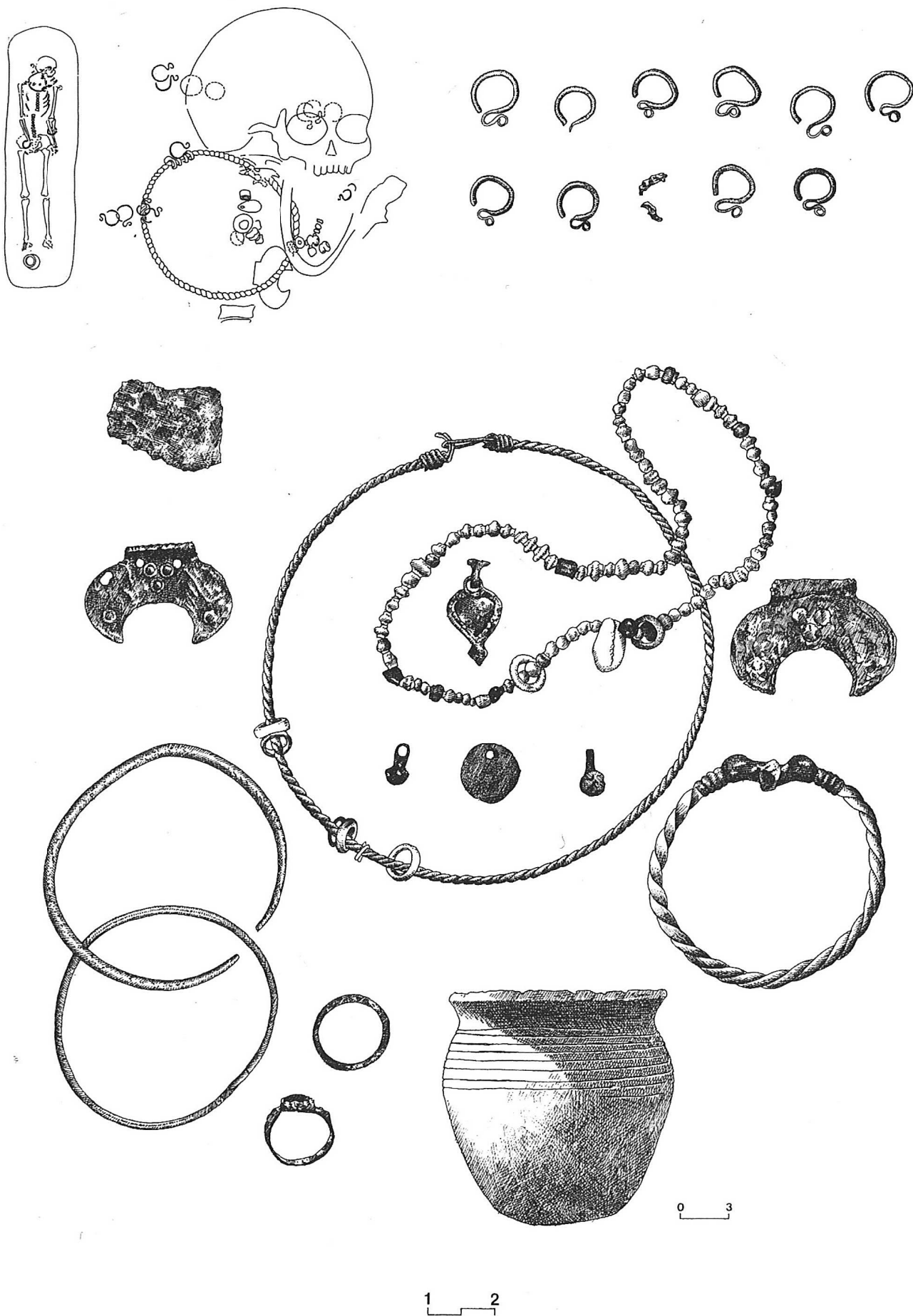
analiza Kissove vodoravne stratigrafije pokazala je kako se unutar pojasa obilježenog nalazima novca kralja Stjepana I. Svetog (1000. - 1038.) i kneza Petra (1038. - 1041.) javljaju rimski bušeni novci, potom nalazi keramike i zatvoreni blok s priložima noževa i jaja (Bóna 1984, 289). Ti su nalazi izraziti poganski predmeti iz vremena prije osnutka mađarske države (Bóna 1984, 289). U tom se unutrašnjem bloku javljaju: praporci, obojene okaste perle i prsteni stupnjevite glave te narukvice rastavljenih suženih krajeva okruglog presjeka (tip 4), dok se u vanjskoj zoni susreću perle od karneola i gorskoga kristala, narukvice rombičkog presjeka rastavljenih suženih krajeva (tip 7). Ono što je uistinu propust analize nalaza iz groblja Majs-Udvar, jest činjenica kako nije provedeno razdvajanje unutar skupine karika, naušnica i prstena, dok se narukvice sa zmijolikim rastavljenim krajevima (tip 8), lunule (tip 12) i ogrlice ne mogu vrednovati na Kissovim analitičkim kartama. Nakon vrednovanja koje je obavio, ocjenjujući Kissov rad o groblju Majs-Udvar, mogao je i Bóna opravdano tvrditi kako se u inventaru groblja jasno nadovezuju dvije "arheološke kulture". To Kissov rad nije utvrdio (Bóna 1984, 289).

ANALIZA GROBNOG INVENTARA

Nakon ove nužne digresije, koja je osvijetlila veliko baranjsko groblje i s dobro argumentiranog kritičkog motrišta renomiranog mađarskog arheologa I. Bóna, nastojat ćemo proniknuti u bit nalazišta Majs-Udvar. Pritom se u nastavku osvrćemo na inventar grobnih cjelina nalazišta. Proveli smo veoma preciznu tipološku analizu svekolikog inventara groblja sadržanog u 619 grobnih cjelina s nalazima. Izdvojili smo 99 grobnih cjelina koje su sadržavale veći broj raznolikih priloga, pa su na taj način bile posebice iskazljive za oblikovanje pouzdane kombinacijsko-tipološke tablice groblja (sl. 5). To važno nalazište dalo je mnogo karakterističnih bjelobrdske nalaza. Prigodom analize fundusa groblja Majs-Udvar koristili smo tipološku raščlambu bjelobrdske predmeta koju je predložio njemački arheolog J. Giesler (Giesler 1981), a u novije vrijeme, za prostor dravsko-dunavsko-savskog međuriječja, dopunio autor ovih redaka (Tomičić 1992, 113-130). Pregledom fundusa groblja u Majs-Udvaru dokazano je postojanje predmetnih tipoloških skupina, na koje se u nastavku osvrćemo podrobnije. Riječ je o: običnim srebrnim i maloformatnim karikama (tip 13), raznolikim inačicama karičica sa S-petljom (tip I i II) koje variraju od većih prema

STAROHRVATSKI VLADARI	892. MUTIMIR 910. TOMISLAV 930. TRPIMIR II MIROSLAV 945. MIHAJLO KREŠIMIR II 969.	947. TAKSONY	972. STJEPAN DRŽISLAV GEZA	997. SVETISLAV 1000. MIHAJLO KREŠIMIR III 1030.	1035. STJEPAN I	1058. PETAR KREŠIMIR IV 1074. DIMITAR II ZYONIMIR 1093. PETAR 1097.	KOLOMAN 1116. STJEPAN II 1131. BELA II 1141. GEZA II
STAROMAĐARSKI VLADARI					1038. ABA SAMUEL PETAR 1046. ANDRIJA I 1061. BELA SALAMON 1063. GEZA I 1077. LADISLAV I	1095. PETAR 1097. KOLOMAN 1116. STJEPAN II 1131. BELA II 1141. GEZA II	
APSOLUTNA KRONOLOGIJA	PRIJELAZNA FAZA		BIJELO BRDO I		BIJELO BRDO II		BIJELO BRDO III
			RANA	KASNA	RANA	KASNA	
	900.	965.	995.	1030.	1070.	1100.	1150.
TIP	24						
	25						
	31						
	38b						
	4						
	5						
	7						
	8						
	13						
	I - II						M A J S I
	9						
	11						
	12						
	1						
	40						
	44a						
	50						
	A4						
	44b		(Stjepan I, Petar, A. Samuel) 1000.		1046.		
	32						
	33						
	34a						
	34b						
	17b						M A J S II
	23						
	26						
	27						
	29						M A J S III
	30						
	45						
	44b		(Andrija, Salamon, Ladislav I) 1046.		1095.		
J. GIESLER	PRIJELAZNA FAZA		BIJELO BRDO I		BIJELO BRDO II		
			RANA	KASNA			
	900.	950.	1000.	1050.	1100.	1150.	
BIZANTSKI VLADARI	913. KONSTANTIN VII	PORFIROGENET	959. ROMAN II NIKIFOR IVAN CIMISKI 976.	BAZILJUE II	1025. KONSTANTIN VII ROMAN III	1034. MIHAJLO IV MIHAJLO V KONSTANTIN IX TEODORA MIHAJLO VI 1081.	ALEKSJUE I KOMNEN 1118. IVAN II KOMNEN 1143. MANOJLO I
NJEMAČKI VLADARI	919. HENRIK I	936. OTON I	973. OTON II 983.	OTON III 1002. HENRIK II 1024.	KONRAD II 1039. HENRIK III 1056.	HENRIK IV 1106. HENRIK V 1125. LOTAR 1137. KONRAD III 1152.	

Sl. 6. Kronološko-tipolojska tablica groblja Majs-Udvar. Crtež: V. Žinić-Justić, d.i.a.

Sl. 7. Majs-Udvar, grobna cjelina broj 53. Faza Majs I. Prema Kiss 1983. Pripremio: Ž. Tomičić.

manjim formatima, debljem presjeku i raskucanim narebrenim petljama, kao i s namotanom žicom. U inventaru grobnih cjelina susreću se nadalje: karičice sa stožastim završetkom (tip 19), grozdolike lijevane naušnice rustične inačice volinjskog tipa (tip 17b), ogrlice od raznolikih perla (glinene, staklene, gorski kristal) i kauri pužića (tip 39, 40 i 41), potom ogrlice-torkvesi u nekoliko varijanti oblika (tip 1a, 1b, 1c), narukvice raznih tipova (tip 4, 6, 7 i 8), brončana lijevana i šuplja puceta (tip 11a i 11b). U inventaru se nailazi još i na: dvodijelne privjeske (tip 9a), praporke (tip 10 a), lijevane lunulaste privjeske raznolikih inačica (tip 12), lijevane i šuplje prstenje (tip 25, 29, 30, 31, 33, 34a, 34b, 35, 36, 37 i 38b) i prstene tipa PAX. Osim izrazito bjelobrdskog inventara, u grobnim cjelinama otkriveni su željezni noževi (tip A4), šiljak strelice i koplja (tip A3), perforirani antički novac (tip 44a), potom novci vladara iz kraljevske kuće Arpadovića (tip 44b), kresiva nalik liri (tip A5), pojasne predice i kopče, aplike, pločaste fibule tipa Kešttlach II, križići (tip 45), bušeni zubi vepra, ljske jajeta i učestali nalazi glinenih posuda raznolikih oblika (tip 50).

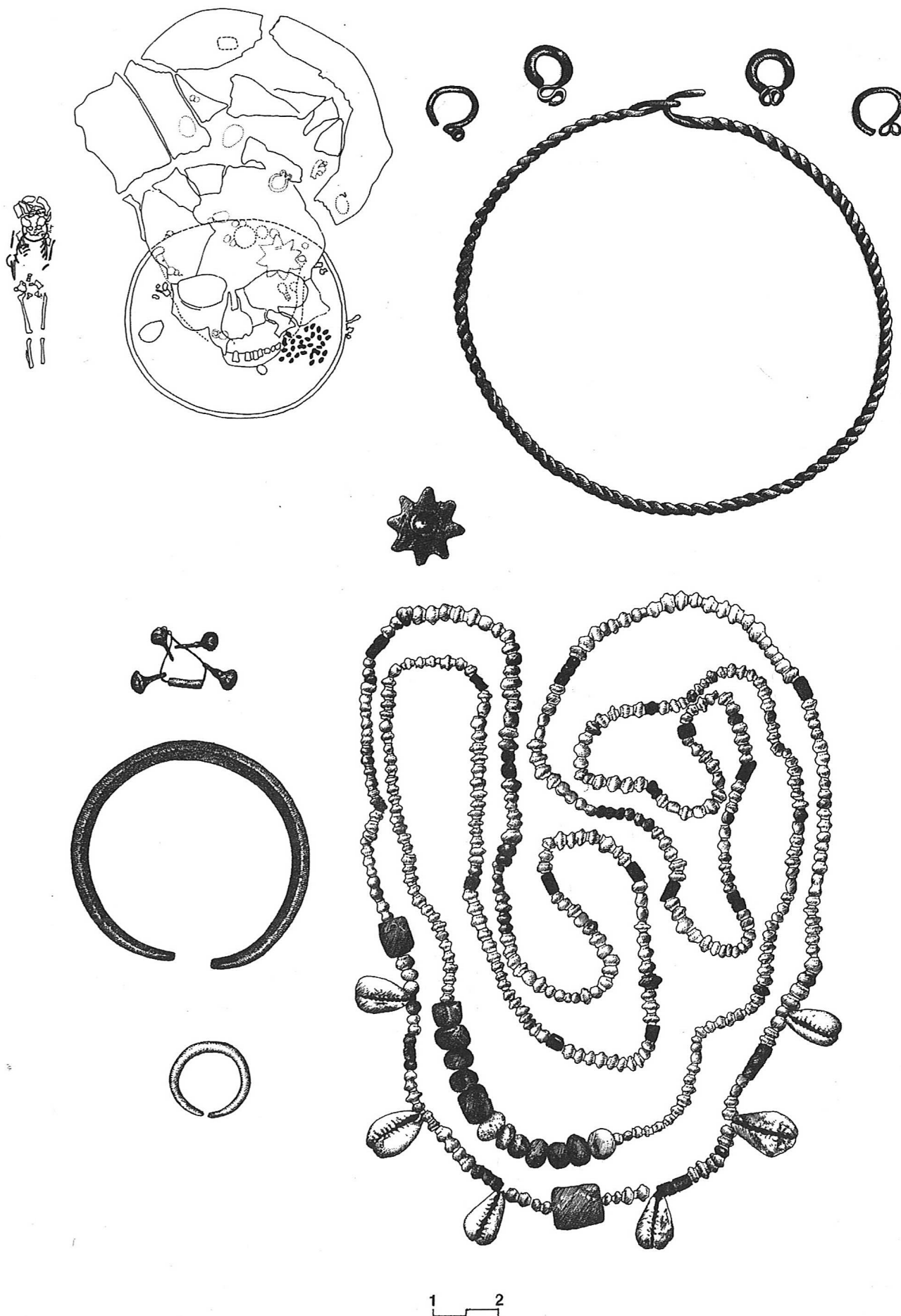
Stotinjak grobnih cjelina koje smo podvrgnuli detaljnoj tipološkoj analizi omogućilo je oblikovanje kostura kombinacijske tablice groblja Majs-Udvar, odnosno jasniji uvid u vodoravno-stratigrafsku raščlambu nalazišta (sl. 6). U spomenutih 99 grobnih cjelina utvrdili smo postojanje 37 tipoloških skupina predmeta karakterističnih za bjelobrdski oblikovani registar. Imajući u vidnom polju rezultate relativne kronologije do kojih je došao J. Giesler, analizirajući nekoliko velikih groblja u Transdanubiji, pokušali smo analizom pokretnih nalaza izdvojiti srodne skupine grobnih cjelina. Takva je analiza u slučaju groblja Majs-Udvar izdvojila tri skupine grobnih cjelina koje su karakteristične za određene kronologijske faze bjelobrdske kulture (sl. 7 - sl. 13).

Prvu i svakako najbrojniju skupinu tvori 57 grobnih cjelina, od kojih devet sadrže srebrne denare Arpadovića (grob 134, 221, 235, 349, 417, 546, 893, 1103 i 1107). Među inventarom prve skupine razlikujemo: karičice (tip 13), karičice sa S-petljom (tip I i II), prstene (tip 24, 25 31, 38b), narukvice (tip 4, 5, 7, 8), dvodjelne privjeske (tip 9), lijevana puceta s ušicom (tip 11), lunulaste privjeske (tip 2), ogrlice-torkvese (tip 1), ogrlice-đerdane (tip 40), bušene rimske novce (tip 44a), keramičke posude (tip 50), nožice (tip A4), predice (tip 49), kremene (tip 48) i srebrne denare kraljeva iz dinastije Arpadovića (tip 44b). Riječ je o denarima kralja

Stjepana I. Svetog (1000.-1038.), Petra (1038.-1041.) i Aba Samuela (1041.-1044.), koji de facto određuju kronološki raspon trajanja prve faze zaposjedanja groblja. Tu početnu fazu obilježili smo terminom Majs I. Faza zaposjedanja groblja Majs I. sinkrona je s tzv. ranom fazom I. stupnja Bjelobrdske kulture prema Gieslerovoj kronološkoj shemi. Oblikovni registar faze Majs I. zrcali se u grobnim cjelinama broj 53 (sl. 7), 385 (sl. 8) i 709 (sl. 9).

U nastavku se osvrćemo na pojedine nakitne skupine koje tvore inventar prve faze zaposjedanja groblja Majs-Udvar (sl. 6). Jednostavne narukvice okruglog presjeka rastavljenih stanjenih krajeva (tip 4) registrirane su u grobnim cjelinama koje sadrže starije oblike nakitnih tvorevina. Susrećemo ih u kombinaciji s prstenima tipa 24, 25, 31 i 38b, narukvicom tipa 5, karičicama tipa 13, odnosno karikama sa S-petljom tipa I i II, gdje su s ogrlicama tipa 40, lunulastim privjescima tipa 12, a u ponekom slučaju i s perforiranim rimskim novcima (tipa 44a). Narukvice tipa 4 susrećemo u inventaru najstarije faze zaposjedanja groblja na položaju Lijeva bara u Vukovaru (Tomičić 1990/1992, 132k-133, T. V, T. XXV). Repertoar faze Lijeva bara I. tvore, uz narukvice tipa 4, šiljci strelica (tip A3), tobolci sa strelicama (tip A2), refleksni lukovi (tip A1), nožići (tip A4), željezna kresiva (tip A5), jednostavne karičice tipa 13 i praporci tipa 10. U epinimnom nalazištu Bijelo Brdo II kraj Osijeka javljaju se narukvice tipa 4 također tijekom najstarije faze groblja (Tomičić 1991, 100, T. 27). Tijekom faze Bijelo Brdo I pojavljuju se spomenute narukvice u kombinaciji s narukvicom tipa 6, karičicom tipa 13, prstenima tipa 21, 22 i 38b, pucetima tipa 11, karikama sa S-petljom tipa I-II, ogrlicama-torkvesima (tipa 1), odnosno ogrlicama-đerdanima (tipa 39-40), praporcima (tipa 10), kao i perforiranim antičkim novcima (tipa 44a). Prva faza bjelobrdskog groblja sinkrona je s ranom fazom I. stupnja Bjelobrdske kulture prema kronologijskoj shemi J. Gieslera.

Narukvice tipa 4 pojavljuju se u susjednoj Mađarskoj u najstarijim fazama groblja Ellend-Nagyödör (Giesler 1981. T. 35, T. 40) i Pécs-Vasas (Giesler 1981, T. 45). U groblju Ellend-Nagyödör susreću se narukvice tipa 4 u kombinacijama s narukvicama tipa 5, velikoformatnim karičicama sa S-petljom tipa I, kao i karikama s namotanim stožastim privjeskom (tip 19). Giesler je narukvice tipa 4 izdvojio kao znakovite predmete u sklopu najstarije faze zaposjedanja nalazišta u kojoj se još pojavljuju: ogrlice-torkvesi (tip 1), narukvice tipa 5

Sl. 8. Majs-Udvar, grobna cjelina broj 385. Faza Majs I. Prema Kiss 1983. Pripremio: Ž. Tomičić.

Sl. 9. Majs-Udvar, grobna cjelina broj 709. Faza Majs I. Prema Kiss. Pripremio: Ž. Tomičić.

i 8, praporci (tip 10), puceta (tip 11) i lunulasti privjesci (tip 12), karičice (tip 13), noževi (tip A4) i šiljci strelica (tip A3) (Giesler 1981, T. 35, 2).

U inventaru groblja Pécs-Vasas nailazimo na narukvice tipa 4 u kombinaciji s karičicama (tip 13), pucetima (tip 11), lunulastim privjescima (tip 12), dvodijelnim privjescima (tip 9) i velikoformatnim karikama sa S-petljom (tip I). Ondje također tvore inventar najstarije faze groblja (Giesler 1981, T. 45). Narukvice tipa 4 prisutne su i u inventaru velikog groblja Halimba-Cseres, te i u manjim ukopištima Szárász i Siklósnagyfalu.

Prema Gieslerovu mišljenju, narukvice tipa 4 javljaju se od tzv. prijelazne, tj. najstarije, faze prema kronologijskoj shemi, obilježene nalazima iz groblja s lokaliteta u Dobrá u južnoj Slovačkoj (Giesler 1981, 22, bilj. 58, sl. 2,3) i Hódmezővásárhely-Szakálhát u Potisju, do svršetka rane faze I. stupnja Bjelobrdske kulture, s kraja prve trećine 11. st. (Giesler 1981, bilj. 197). Kartiranje nalaza tog tipa narukvice u istočnom dijelu međuriječja Drave, Dunava i Save pokazalo je njihovu prisutnost u Vinkovcima, Vukovaru-Lijevoj bari, Osijeku i Bijelom Brdu II. U velikom bjelobrdskom groblju na položaju Lijeva bara u Vukovaru narukvica tipa 5 javlja se u kombinaciji s ogrlicom-đerdanom (tip 40) tijekom druge faze pokapanja. Lijeva bara II sinkrona je s ranom fazom I. stupnja Bjelobrdske kulture prema Gieslerovoj kronologijskoj shemi (Tomičić 1992, T. XXV). U groblju Bijelo Brdo II susrećemo narukvicu tipa 5 u kombinaciji s prstenom tipa 38b u grobnoj cjelini 128. Ta je grobna cjelina uvrštena u prvu fazu zaposjedanja groblja koju smo označili kao Bijelo Brdo I, a sinkrona je s ranom fazom I. stupnja Bjelobrdske kulture prema Gieslerovoj apsolutnoj kronologiji (Tomičić 1991, T. 27). Narukvice tipa 5 zadržavaju se kao omiljeni oblik nakita sve do kasne faze II. stupnja Bjelobrdske kulture.

U groblju Ellend-Nagyödör u madžarskoj županiji Baranji narukvice tipa 5 javljaju se, u kombinaciji s narukvicama tipa 4, ogrlicama-đerdanima (tip 40) i velikoformatnim karikama sa S-petljom (tip I), unutar najstarije faze groblja ukopišta (Giesler 1981, T. 10, T. 35, 2).

Narukvice romboidnog presjeka i rastavljenih krajeva, označene kao tip 7, učestala su pojava unutar inventara groblja Majs-Udvar. Javljaju se u nizu grobnih cjelina u kombinaciji s prstenjem tipa 24, 25 i 31, potom narukvicama sa životinjskim glavama (tip 8), karičicama tipa 13, karikama tipa I-II, ogrlicama-torkvesima tipa 1, ogrlicama-đerdanima (tip 40) i bušenim rimskim novcima (tipa 44a).

Taj tip nakita pojavljuje se samo tijekom prve faze groblja, u kasnijim fazama više ga ne susrećemo.

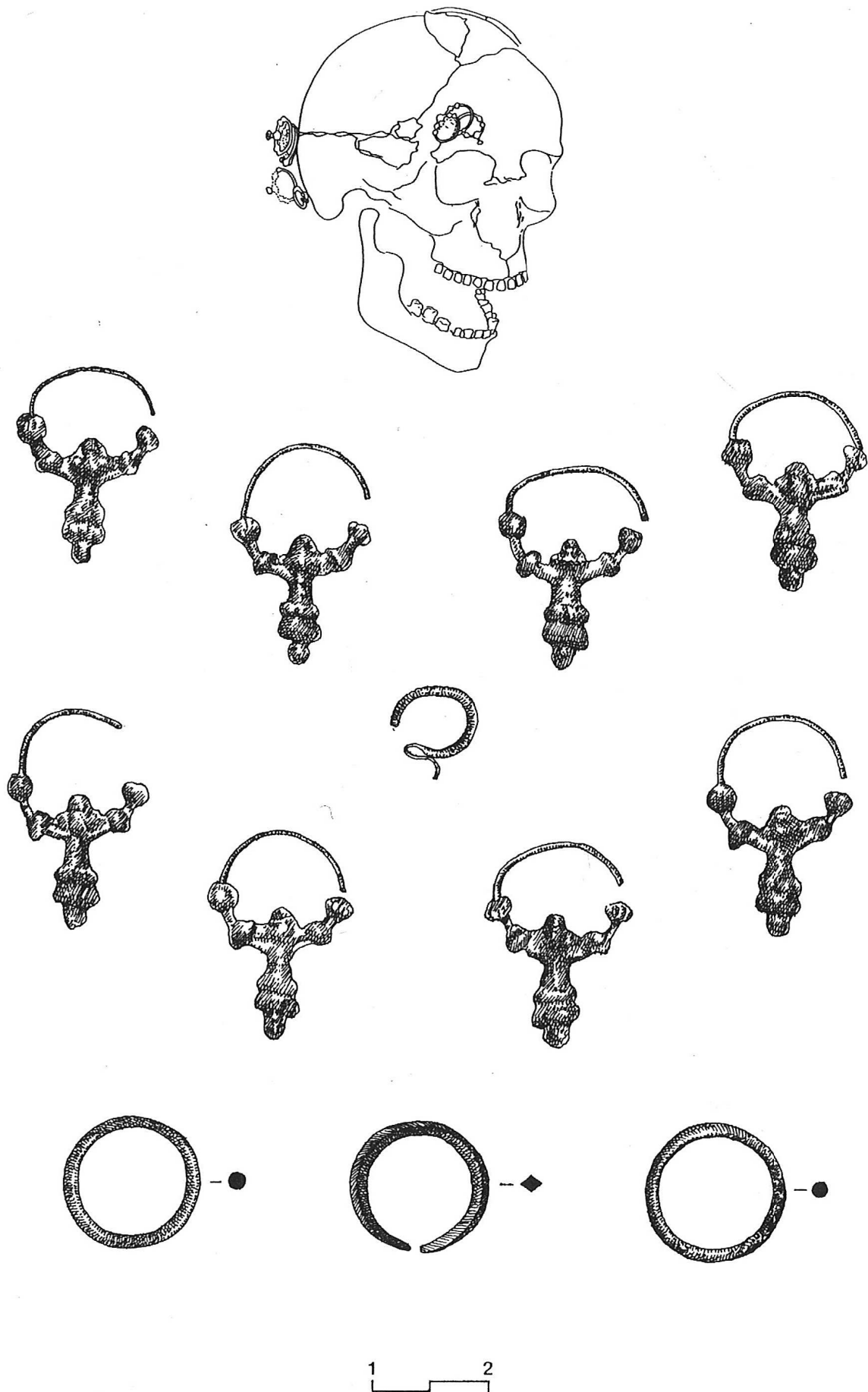
Na temelju zapažanja u grobljima Halimba-Cseres, Pécs-Vasas, Ellend-Nagyödör, Csongrád-Mama i Szeged-Makkoserdő, Giesler je dokazao, kako se narukvice tipa 7 zadržavaju u uporabi tijekom I. stupnja, a vjerojatno i do sredine 11. st. u II. stupnju Bjelobrdske kulture (Giesler 1981, 124, bilj. 300).

Narukvice tipa 7 registrirali smo u grobljima Vukovar-Lijeva bara i Bijelo Brdo II. Unutar druge faze groblja Lijeva bara II registrirana je pojava narukvice tipa 7 u kombinaciji s prstenom tipa 38b, ogrlicom-torkvesom (tip 1) te ogrlicom-đerdanom (tip 40), kako razabiremo iz kombinacijske tablice nalazišta (Tomičić 1990/1992, T. XXV, T. XXVI, grobna cjelina 211). Faza Lijeva bara II sinkrona je s ranom fazom I. stupnja Bjelobrdske kulture.

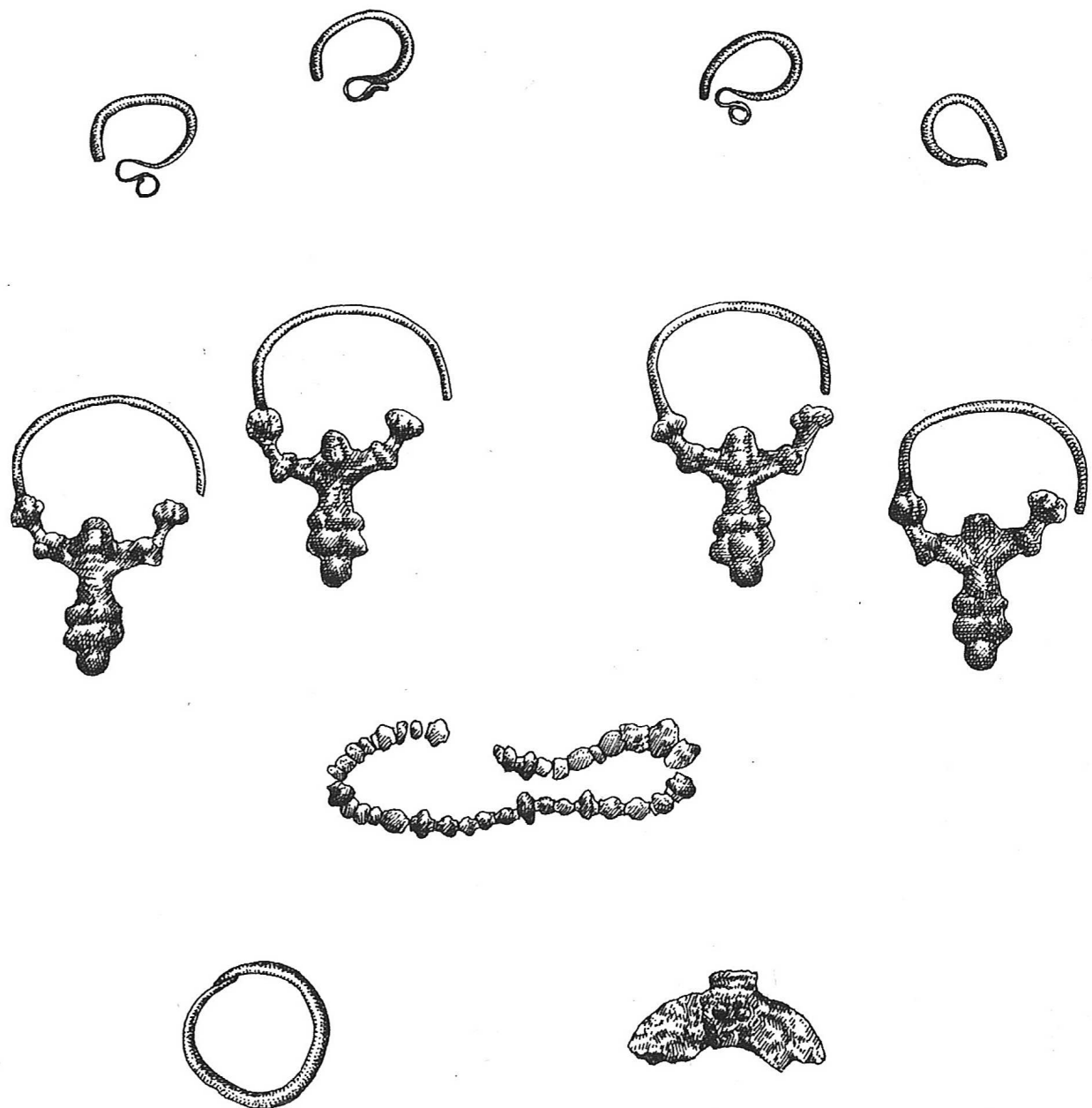
U prvoj fazi groblja Bijelo Brdo I-II, koja je također sinkrona ranoj fazi I. stupnja Gieslerove kronologije Bjelobrdske kulture, nailazimo na kombinaciju narukvice tipa 7, prstena tipa 22 i ogrlice-đerdana tipa 40 (Tomičić 1991, T. 27). Zaostali primjerak narukvice tipa 7 susrećemo i u grobnoj cjelini 107, koja je, s obzirom na inventar, primjerena trećoj fazi groblja Bijelo Brdo II. U toj, nalazima bogatoj, grobnoj cjelini susrećemo narukvicu tipa 7 u zanimljivoj kombinaciji s karikama sa S-petljom (I-II), ogrlicom-torkvesom (tip 1), ogrlicom-đerdanom (tip 40), prstenom tipa 23 i srebrnim denarima kraljeva Andrije I. (1046.-1061.) i Bele I. (1060-1063.). Priloženi novci Arpadovića tvore pouzdano kronologijsko uporište za datiranje groblja Bijelo Brdo II, i određivanje duge uporabe narukvica tipa 7 na prostoru našeg međuriječja. Na temelju analize groblja istočnog dijela međuriječja proizlazi i kronologijski okvir pojave narukvica tipa 7. Možemo ih slijediti od rane faze I. stupnja Bjelobrdske kulture do posljednje trećine 11. st.

Posebice zanimljiva skupina nakita koji se pojavljuje unutar prve faze groblja Majs-Udvar jesu narukvice tipa 8. Riječ je o narukvicama kod kojih se na rastavljenim krajevima, a ponekad i spojenim, primjećuju ukrasi nalik zmijskim glavama. Javljaju se u kombinaciji s karikama sa S-petljom (tip I-II), prstenima tipa 24, 25, 31 i 38b, dvodijelnim privjescima (tip 9), pucetima (tip 11), lunulastim privjescima (tip 12), ogrlicama-torkvesima (tip 1), ogrlicama-đerdanima (tip 40), bušenim rimskim novcima (tip 44a) i keramičkim posudama (tip 50). U tom smislu posebice je iskazljiva grobna cjelina broj 53 (sl. 7) (Kiss 1983).

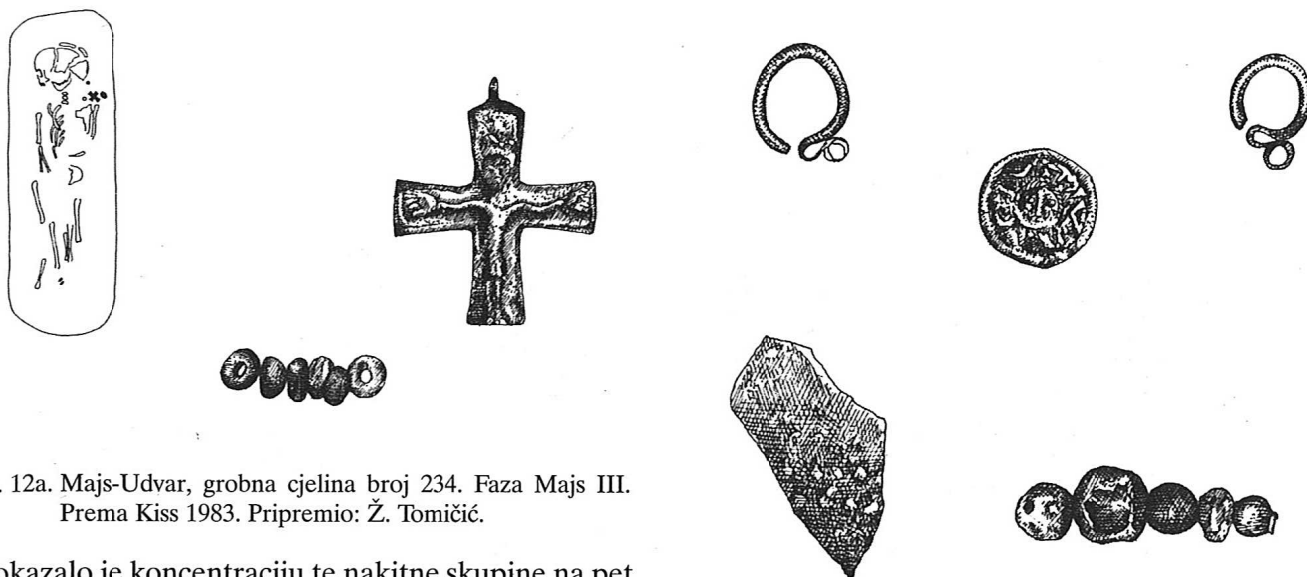
Kartiranje narukvica tipa 8 na prostoru omeđenom tokovima Drave, Dunava i Save

Sl. 10. Majs-Udvar, grobna cjelina broj 1038. Faza Majs II. Prema Kiss. Pripremio: Ž. Tomičić.

Sl. 11. Majš-Udvar, grobna cjelina broj 1047. Faza Majš II. Prema Kiss. Pripremio: Ž. Tomičić.

Sl. 12a. Majš-Udvar, grobna cjelina broj 234. Faza Majš III. Prema Kiss 1983. Pripremio: Ž. Tomičić.

pokazalo je koncentraciju te nakitne skupine na pet nalazišta istočnog dijela Slavonije i Baranje. To su nalazišta: Svinjarevci, Vinkovci, Vukovar-Lijeva bara, Bijelo Brdo II i Zmajevac. Na veću koncentraciju takvih narukvica nailazimo u mađarskom dijelu Baranje na grobljima Pécs-Vasas, Ellend-Nagyödör, Ellend-Szilfa i Kozármisleny (Kiss 1983, sl. 37, 12, T. 15, T. 30, T. 32, T. 39, T. 48, T. 61, T. 72, T. 83, T. 88, T. 96).

Prigodom obrade ranosrednjovjekovnih nalaza mađarskog dijela Baranje A. Kiss je objelodanio i dosad nepoznat nalaz narukvice tipa 8 otkriven na položaju Kiđoš kraj Zmajevca, dakle u hrvatskom dijelu Baranje (Kiss 1983, 273-274, sl. 41, 22-23) (sl. 3).

Na lijevane narukvice tipa 8 nailazimo u inventaru druge faze groblja Vukovar-Lijeva bara. Tamo se susreću u kombinaciji s ranim nakitnim tvorevinama karakterističnim za ranu fazu I. stupnja Gieslerove kronologije Bjelobrdске kulture (Tomičić 1981, 168, T. XXV). U sklopu inventara groblja Bijelo Brdo II narukvica tipa 8 registrirana je u grobnoj cjelini broj 188. Na tu je srebrnu narukvicu prije stotinjak godina upozorio J. Brunšmid (1903-4, 48, sl. 21). Osim narukvice, u grobnom se inventaru javlja zanimljiva kombinacija nakitnih tvorevina, koja se sastoji od karičica tipa 13, karičica sa S-petljom (tip I-II), orglicom-torkvesom (tip 1), ogrlicom-đerdanom (tip 40) i praporcima (tip 10). Grobna je cjelina uvrštena u drugu fazu groblja Bijelo Brdo II, koja je sinkrona svršetku I. stupnja Bjelobrdске kulture (Tomičić 1991, T. 27).

Narukvica tip 8 otkrivena je u jednoj od uništenih grobnih cjelina bjelobrdskog groblja istraživanog 1895. na položaju Studenac (mađ. Sarviz) istočno od sela Svinjarevci u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Na temelju ostalih pokretnih nalaza, poput prstena tipa 24, 25, 38a 38b, kao i narukvice tipa 3, koji su

Sl. 12b. Majš-Udvar, grobna cjelina broj 246. Faza Majš III. Prema Kiss. Pripremio: Ž. Tomičić.

registrirani unutar grobnih cjelina ili izvan groblja, tj. u uništenim grobovima, uspjelo nam je dokazati postojanje rane faze zaposjedanja ukopišta kraj sela Svinjarevci. Ta je rana faza sinkrona s ranom fazom I. stupnja Bjelobrdске kulture.

Dakle, na temelju istraživanja relativne kronologije bjelobrdskih nalazišta u hrvatskom dijelu Podunavlja možemo veoma pouzdano uvrstiti pojavu narukvica sa zmijskim glavama, rađenih u tehnici lijevanja u dvodijelnim kalupima, u vrijeme trajanja I. stupnja Bjelobrdске kulture. Ni na jednom od tih nalazišta narukvice tipa 8 ne javljaju se tijekom II. stupnja Bjelobrdске kulture.

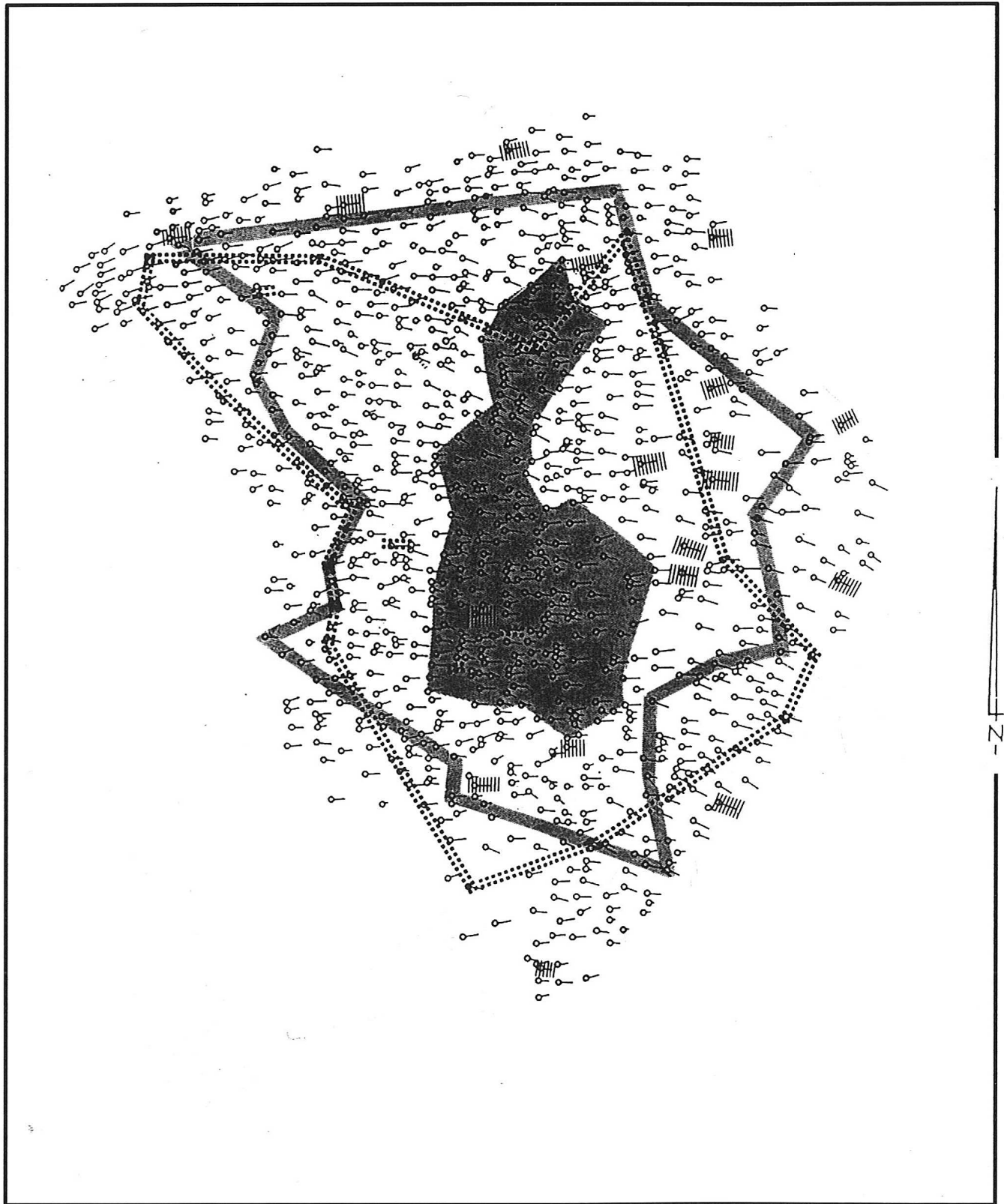
U mađarskoj županiji Baranji nailazimo na narukvice tipa 8 u inventaru velikih ranosrednjovjekovnih groblja Ellend-Nagyödör, Ellend-Szilfa i Pécs-Vasas. U groblju Ellend-Nagyödör potvrđene su tijekom najranije faze groblja u kombinaciji s velikoformatnim karikama sa S-petljom (tip I) i prstenom tipa 25, ali i pridružene prstenima tipa 31 u dijelu ukopišta u kojem se pojavljuju grobne cjeline s denarima kralja Andrije I. (1046.-1061). (Giesler 1981, T. 40). Unutar inventara groblja Ellend-Szilfa narukvice tipa 8 javljaju se u kombinaciji s prstenima tipa 25, maloformatnim karikama sa S-petljom (tipa II) i ogrlicom-torkvesom (tip 1) u početnoj fazi groblja ukopišta. Ta faza na temelju novcem datiranih grobnih cjelina može se relativno pouzdano uvrstiti u razdoblje od Stjepana I. Svetog

Sl. 13. Majs-Udvar, grobna cjelina broj 472. Faza Majs III. Prema Kiss. Pripremio: Ž. Tomičić.

Sl. 14. Majs-Udvar, grobna cjelina broj 1031. Faza Majs III. Prema Kiss. Pripremio: Ž. Tomičić.

Sl. 15. Situacijski plan groblja Majš-Udvar s prijedlogom stratigrafije, tj. fazama groblja. Crtež: V. Žinić-Justić, d.i.a.

(1000.-1038.) do Andrije I. (1046.-1061.), kako to proizlazi iz kombinacijske tablice nalazišta (Giesler 1981, sl. 12). Pojava narukvica tipa 8 unutar inventara groblja Pécs-Vasas posvjedočena je u kombinaciji s prstenima (tip 8), kao i lijevanim pucetima (tip 11), tijekom najranije faze groblja (Giesler 1981, T. 45). Ta se nakitna tvorevina u spomenutom groblju zadržala i tijekom sljedeće faze, kada se susreće u kombinaciji i s prstenom tipa 34 primjerenim svršetku I. stupnja i ranoj fazi II. stupnja Bjelobrdske kulture.

Nešto drugačiju situaciju susrećemo u groblju Majs-Udvar, u kojem se narukvice tipa 8 javljaju relativno učestalo tijekom njegova korištenja (sl. 6). Ipak, valja konstatirati kako se u daleko većem broju javljaju tijekom faze Majs I, dakle u početku groblja, koje odgovara ranoj fazi I. stupnja Bjelobrdske kulture. U fazi Majs II, koja je sinkrona sa svršetkom I. stupnja Bjelobrdske kulture, narukvica tipa 8 javlja se u jednom slučaju, kao zaostali primjerak nakita iz prethodne faze groblja i u kombinaciji s prstenom tipa 33, ogrlicom-đerđanom tipa 40 i karičicama tipa I-II (sl. 6). Osobito je znakovita pojava narukvice tipa 8 u inventaru grobne cjeline broj 692, tijekom posljednje faze groblja Majs-Udvar (sl. 6). Ondje se, osim spomenute inačice narukvice, pojavljuju: prsten tipa 34a, karičica sa S-petljom (tip I-II), puceta (tip 11), ogrlica-đerđan (tip 40) i posebice važan nalaz srebrnog denara kralja Ladislava I. (1077.-1095.). Time je i vremenski raspon uporabe narukvica tipa 8 definiran od rane faze I. stupnja do duboko u kasnu fazu II. stupnja Bjelobrdske kulture.

Na drugom mjestu pozabavit ćemo se problemom podrijetla narukvice tipa 8 jer nam to ne dopušta okvir ovog rada.

Grobni inventar najranije faze velikog groblja Majs-Udvar tvore, osim opisanih inačica narukvica (tipa 4, 5, 7 i 8), razni oblici prstenja. Među tim ranim oblicima prstenja razlikujemo: tvorevine od tankog lima polumjesečastog presjeka stanjenih rastavljenih krajeva (tip 24), okruglog presjeka i tupih rastavljenih krajeva (tip 25), lijevane inačice polukružnog ili trokutastog presjeka (tip 31), te primjerke ukrašene granulacijom na proširenim rastavljenim krajevima i s kamenom umetnutim u ležište (tip 38b). Naša kartiranja ranih oblika prstena na prostoru hrvatskog dijela Podunavlja, ali i susjedne mađarske Baranje, dokazala su njihovu rasprostranjenost u inventaru groblja: Bijelo Brdo II, Svinjarevci i Vukovar-Lijeva bara, odnosno Ellend-Nagygyödör, Pécs-Vasas i, dakako, Majs-Udvar. U groblju Bijelo Brdo II i Vukovar-Lijeva

bara pojavljuju se prsteni tipa 24, 25, 31 i 38b pretežito tijekom ranih faza groblja, koje su sinkrone I. stupnju Bjelobrdske kulture (Tomičić 1991, T. 27; - isti 1990/1992, T. XXV).

Gieslerove kronologijske analize baranjskih groblja dokazale su kako se prsteni tipa 25 i 31, u pravilu, mogu registrirati samo u najranijim fazama groblja. U Ellend-Nagygyödöru te su inačice prstena u kombinaciji s nakitnim tvorevinama primjerenima ranoj fazi I. stupnja Bjelobrdske kulture (Giesler 1981, T. 40). Sličnu sliku pokazuje i fundus groblja Pécs-Vasas, premda se npr. prsteni tipa 31 u tom nalazištu pojavljuju od rane faze I. stupnja Bjelobrdske kulture do približno početka II. stupnja (Giesler 1981, T. 45).

U inventaru groblja Majs-Udvar prsteni tipa 24, 25 i 31 pojavljuju se pretežito tijekom faze Majs I, dakle u samom početku pokapanja (sl. 6). Ponekad su, kao u slučaju prstena tipa 25 u grobnim cjelinama broj 1103 i 1107, datirani srebrnim denarima kralja Stjepana I. (1000.-1038), odnosno kneza Petra (1038.-1041.) u grobu broj 134 ili kralja Aba Samuela (1041.-1044.), primjerice, u grobu broj 221. Prsteni tipa 31 pojavljuju se datirani denarom kneza Petra (1038.-1041.) u grobu broj 546 (sl. 6).

Lunulasti lijevani privjesci (tip 12) omiljena su nakitna tvorevina Bjelobrdske kulture. U inventaru groblja Majs-Udvar kontinuirano se pojavljuju tijekom sve tri faze groblja, tj. od rane faze I. stupnja do duboko u II. stupanj Bjelobrdske kulture (sl. 6). Što se tiče općenito kronološkog opredjeljenja lunulastih privjesaka (tip 12), svakako treba uzeti u obzir razmatranje J. Gieslera (1981, 130-131, bilj. 320-323). Tu ukrasnu tvorevinu, na temelju promatranja njihove pojave u grobljima Csanytelek-Dilitör u županiji Csongrád i Pécs-Vasas u županiji Baranji, Giesler registrira u kombinaciji s najstarijim oblicima Bjelobrdske kulture. S druge pak strane, lunulasti privjesci tipa 12 prisutni su i u mlađoj fazi groblja Halimba-Cseres (Giesler 1981, 130). To je navelo Gieslera na zaključak kako se lunulasti privjesci mogu slijediti od rane faze I. stupnja do u kasnu fazu II. stupnja Bjelobrdske kulture. Potvrdu takvoj dataciji dale su i naše analize pojave lunulastih privjesaka u inventaru groblja Bijelo Brdo II, unutar kojeg se ta nakitna tvorevina može slijediti tijekom prvih triju faza groblja (Tomičić 1990/1992, T. 3).

Analizirane nakitne skupine koje tvore početnu fazu groblja Majs-Udvar, tj. fazu Majs I, primjerene su ranoj fazi I. stupnja Bjelobrdske kulture.

Pojava lijevanih naušnica volinjskog tipa (tip 17 b) u grobnim cjelinama 1038 (sl. 10) i 1047 (sl. 11),

kao i prstenja tipa 32, 33, 34a i 34b, naznačila je početak nove faze groblja koju smo označili kao Majs II (sl. 6). Osim navedenih novih ukrasnih tvorevina za novu fazu groblja Majs-Udvar, koju smo promatrali na 23 grobne cjeline, karakteristično je pojavljivanje jednostavnih karičica tipa 13, velikoformatnih, i maloformatnih karika sa S-petljom (tip I i II), donekle dvodijelnih privjesaka (tip 9), puceta (tip 11), lunulastih privjesaka (tip 12), ogrlica-đerdana (tip 50). U toj fazi javljaju se uz spomenute ukrasne tvorevine i predmeti koji su također zaostali iz prethodne faze, dakle iz Majs I. Riječ je o prstenima tipa 24, 25 i 31 i narukvicama tipa 8. Zanimljiva je pojava potpunog izostanka različitih drugih inačica narukvica, primjerice tipa 4, 5 i 7, potom prstena tipa 38 b, kao i veoma znakovita pojava izčezavanja ogrlica-torkvesa (tip 1). U fazi Majs II registriran je i nalaz denara kralja Stjepana I. Svetog (1000.-1038.), koji je otkriven u grobnoj cjelini broj 148. Faza Majs II na temelju tipološke analize sinkrona je svršetku I. stupnja Bjelobrdske kulture prema Gieslerovoj kronologiji.

Lijevane rustične inačice naušnica tzv. volinjskog tipa otkrivene su u groblju Majs-Udvar u inventaru dviju grobnih cjelina (Tomičić 1990/1992, T. 5). U grobnoj cjelini broj 1038 (sl. 10) i 1047 (sl. 11) pojavljuju se u kombinaciji s predmetima iz prethodne faze groblja, kako to razabiremo na temelju kombinacijske tablice groblja Majs-Udvar (sl. 6). Valja podsjetiti kako inventar grobne cjeline broj 1038 tvore: četiri para naušnica inačice 17b, a uz njih jedan prsten tipa 25, dva prstena tipa 31 i jedna maloformatne karika sa S-petljom tipa II (sl. 10). U grobnoj cjelini broj 1047, osim dva para lijevanih naušnica volinjskog tipa (17b), susrećemo prsten tipa 25, dva para maloformatnih karičica sa S-petljom (tipa II), jedan ponešto oštećen lunulasti privjesak tipa 12 i ogrlicu-đerdan tipa 40 (sl. 11).

U groblju Majs-Udvar lijevane rustične volinjske naušnice karakteristične su za svršetak I. stupnja Bjelobrdske kulture, a pridružene su grobnim cjelinama faze Majs II.

Taj kronološki položaj volinjskih naušnica u groblju Majs-Udvar potpuno odgovara rezultatima naših istraživanja pojave te nakitne skupine u međuriječju Drave, Dunava i Save. Lijevana rustična inačica volinjske naušnice registrirana je na promatranom prostoru međuriječja na, zasad, 19 nalazišta, što je samo po sebi znakovita pojava. Ta nakitna skupina svakako će biti temeljitije obrađena drugom prigodom, pa se na ovom mjestu osvrćemo isključivo na nalaze volinjskih naušnica u inventaru groblja Vukovar-Lijeva bara, Bijelo Brdo

II i Ptuj-Grad (Tomičić 1992, T. 2, T. 3, T. 4). U vukovarskom groblju na položaju Lijeva bara naušnice tipa 17b registrirane su među nalazima grobne cjeline broj 66, koja je uvrštena u fazu Lijeva bara III. Ta je treća faza groblja sinkrona sa svršetkom I. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1992, T. 2). Tijekom druge faze groblja Bijelo Brdo II dokazana je prisutnost lijevanih naušnica volinjskog tipa u grobnoj cjelini broj 188. Na taj je način određen kronološki položaj te nakitne skupine unutar eponimnog nalazišta. Druga faza groblja u Bijelom Brdu II sinkrona je svršetku I. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1992, T. 3). Veoma česta pojava volinjskih naušnica dokazana je tijekom druge faze velikog groblja na položaju Grad u Ptuj, za koju je utvrđeno da je sinkrona sa svršetkom I. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1993, T. 18, T. 19).

Taj tip nakitne tvorevine otkriven je u novije vrijeme prigodom arheoloških istraživanja na području Virovitičko-podravске županije, gdje su u grobljima Bjelobrdske kulture u Josipovu kraj Slatine i u Zvonimirovu kraj Suhopolja otkriveni relativno brojni primjerci lijevanih, uz pokoji primjerak luksuzne inačice volinjske naušnice, rađene u tehnici granulacije i filigrana (tipa 17a) (Tomičić 1990; - isti 1993).

Na priloženoj tipološko-kronološkoj tablici inventara groblja Majs-Udvar precizno je određen položaj lijevanih rustičnih grozdolikih naušnica volinjskog tipa (sl. 15). Ta je nakitna skupina označila početak druge faze groblja, koju smo nazvali Majs II. Na temelju iznesenih analogija s nekoliko groblja Bjelobrdske kulture na tlu međuriječja Drave, Dunava i Save pouzdano je određen i vremenski okvir unutar kojega se pojavljuju lijevane naušnice volinjskog tipa u groblju Majs-Udvar.

Za fazu Majs II karakteristična je pojava raznolikih inačica prstena koji su označeni kao tip 32, 33, 34a i 34b. Veoma je rijetka nakitna tvorevina prsten zatvorenog obruča uglatog presjeka. Riječ je o prstenu tipa 32. Unutar nekoliko grobnih cjelina primijećena je njegova pojava u kombinaciji s nakitnim oblicima iz prethodne faze. Najčešće se javljaju uz prstene tipa 31, karičice sa S-petljom (tip I-II), dvodijelne srcolike privjeske (tip 9), ogrlice-đerdane (tip 40) i keramiku (tip 50).

Prsten tipa 32 registriran je u groblju Bijelo Brdo II. u grobnoj cjelini 174, dakle tijekom druge faze groblja, odnosno na svršetku I. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1991, T. 21). Učestaliji su prsteni tipa 32 u inventaru groblja Ptuj-Grad, gdje se pojavljuju u grobnim cjelinama druge faze njegova,

STARIJEK	IME	PRILJEZNA	BRDO I	BRDO II	BRDO III	BRDO I	BRDO II	BRDO III
STARORIMSKI	VLADARI	992 - MULTIMIR						
		910 TOMISLAV						
		930 TRPIMIR II						
		MIROSLAV						
		945 MIHAJLO KREŠIMIR II						
		969						
		STJEPAN DRŽISLAV						
		997						
		SVETISLAV						
		1000.						
		MIHAJLO KREŠIMIR III						
		1030.						
		1035						
		STJEPAN I						
		1058						
		PETAR KREŠIMIR IV						
		1074						
		DMITAR II						
		ZVONIMIR						
		1093						
		PETAR						
		1097						
		KOLOMAN						
		1116						
		STJEPAN II						
		1131						
		BELA II						
		1141						
		GEZA II						
		1162						
		STJEPAN III						
		1172						
		BELA III						
		1196						
		EMERIK						
		1204						
		ANDRIJA II						
		1235						
		BELA IV						
		1270						
STARORIMSKI	VLADARI	892 - MULTIMIR						
		910 TOMISLAV						
		930 TRPIMIR II						
		MIROSLAV						
		945 MIHAJLO KREŠIMIR II						
		969						
		STJEPAN DRŽISLAV						
		997						
		SVETISLAV						
		1000.						
		MIHAJLO KREŠIMIR III						
		1030.						
		1035						
		STJEPAN I						
		1058						
		PETAR KREŠIMIR IV						
		1074						
		DMITAR II						
		ZVONIMIR						
		1093						
		PETAR						
		1097						
		KOLOMAN						
		1116						
		STJEPAN II						
		1131						
		BELA II						
		1141						
		GEZA II						
		1162						
		STJEPAN III						
		1172						
		BELA III						
		1196						
		EMERIK						
		1204						
		ANDRIJA II						
		1235						
		BELA IV						
		1270						
STARORIMSKI	VLADARI	892 - MULTIMIR						
		910 TOMISLAV						
		930 TRPIMIR II						
		MIROSLAV						
		945 MIHAJLO KREŠIMIR II						
		969						
		STJEPAN DRŽISLAV						
		997						
		SVETISLAV						
		1000.						
		MIHAJLO KREŠIMIR III						
		1030.						
		1035						
		STJEPAN I						
		1058						
		PETAR KREŠIMIR IV						
		1074						
		DMITAR II						
		ZVONIMIR						
		1093						
		PETAR						
		1097						
		KOLOMAN						
		1116						
		STJEPAN II						
		1131						
		BELA II						
		1141						
		GEZA II						
		1162						
		STJEPAN III						
		1172						
		BELA III						
		1196						
		EMERIK						
		1204						
		ANDRIJA II						
		1235						
		BELA IV						
		1270						

Sl. 16. Položaj groblja Majs-Udvar u sklopu apsolutno-kronološke sheme Bjelobrske kulture. Crtež: S. Lebarić, d.i.a.

a izolirano i tijekom treće. Ta se nakitna forma javlja u groblju Ptuj-Grad od svršetka I. stupnja do početka II. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1993, T. 19).

Lijevane prstene kanelirane ili urezane površine, označene kodnim nazivom tipa 33, susrećemo temeljem vodoravne stratigrafije groblja Majs samo tijekom druge faze pokapanja, tj. na svršetku I. stupnja Bjelobrdske kulture. Ondje se prsten tipa 33 pojavljuje primjerice u grobnoj cjelini broj 148 u kombinaciji sa srebrnim denarom mađarskoga kralja Stjepana I. Svetog (1000.-1038.), koji je važno kronološko uporište.

Analiza prstena tipa 33 unutar groblja Bijelo Brdo II. potvrdila je njihovu pojavu tijekom druge faze eponimnog nalazišta. Tada se ondje pojavljuju pretežito u kombinaciji s predmetima karakterističnim za ranu fazu I. stupnja, kao i za početak II. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1991, T. 27). U vukovarskom groblju na položaju Lijeva bara prsteni se tipa 33 pojavljuju samo tijekom treće faze groblja. Dakle, na svršetku I. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1992, T. XXV).

U inventaru bjelobrdskeg segmenta groblja Ptuj-Grad pojavljuju se prsteni tipa 33 tijekom druge i treće faze groblja, pa tvore vezu između završnog razdoblja I. i početka II. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1993, T. 19).

Prigodom analize pojave prstena polukružnog zatvorenog obruča kod kojih je vanjska strana urezana ili izbočena (tip 34a), ili je srednji dio istaknut u odnosu na dvije bočne glatke zone (tip 34b) dokazali smo njihovu uporabu tijekom trajanja druge faze groblja Majs. Spomenute inačice prstena pojavljuju se odvojeno u tom groblju na svršetku I. stupnja Bjelobrdske kulture (sl. 6).

Pojavu prstena tipa 34 pratio je J. Giesler u groblju Halimba-Cseres u rasponu pojavljivanja maloformatnih karika sa S-petljom tipa II/2 do tipa II/5 (Giesler 1981, T. 30). U tom groblju pojavljuju se prsteni tipa 34 u kombinaciji s prstenima tipa 33, ogrlicama-đerdanima tipa 39-40, a u grobnoj cjelini broj 770 i uz denar kralj Andrije I. (1046.-1061.). U groblju Ellend-Nagyödör pojavljuju se prsteni tipa 34 u kombinacijama s maloformatnim karikama sa S-petljom tipa II, dok ih u groblju Pécs-Vasas susrećemo uz narukvice tipa 7 i 8, ogrlice-torkvese tipa 1, orglice-đerdone tipa 39-40 i velikoformatne karike sa S-petljom (Giesler 1981, T. 40, T. 45). U sklopu inventara Bijelog Brda II možemo slijediti pojavu inačica prstena tipa 34 unutar niza grobnih cjelina tijekom druge faze groblja (Tomičić 1991). Posebice važnom iskazuje se grobna cjelina broj

113, u kojoj susrećemo, osim prstena tipa 34a, nakitne tvorevine zaostale iz prethodne faze pokapanja, odnosno srebrni denar kralja Andrije I. (1046.-1061.). Osobito je važna i grobna cjelina broj 211, u kojoj se pojavljuju obje inačice prstena tipa 34. Analiza pojavljivanja prstena tipa 34 dokazuje njihovu prisutnost unutar inventara groblja Bijelo Brdo II. tijekom svršetka I. stupnja Bjelobrdske kulture, odnosno oko sredine 11. st.

Unutar vukovarskog groblja na položaju Lijeva bara dokazana je pojava prstena tipa 34b u grobnoj cjelini broj 422, koju smo uvrstili u treću fazu pokapanja, sinkronu svršetku I. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1992, T. XXV).

U groblju Ptuj-Grad otkrivene su obje inačice prstena tipa 34. Na svršetku I. stupnja Bjelobrdske kulture pojavljuju se prsteni varijante 34a, a početkom II. stupnja susreću se inačice prstena tipa 34b (Tomičić 1993, T. 19).

Zanimljivo je napomenuti kako je u Karpatskoj kotlini inačica prstena tipa 34 veoma rijetko zastupljena. Susrećemo ih u mađarskom Potisju, prostoru zapadno od Blatnog jezera, kao i u mađarskom dijelu Baranje. Najveću koncentraciju te nakitne skupine zapažamo unutar međuriječja Drave, Dunava i Save. Ta pojava vjerojatno nije puka slučajnost i možda se može dovesti u vezu s lokalnom proizvodnjom lijevanih prstena tipa 34 na južnom rubnom dijelu Karpatske kotline.

Potpunim nestankom starijih oblika prstena i pojavom novih ukrasnih tvorevina inačica prstena (tip 23, 26, 29 i 30), obilježena je nova, završna faza groblja Majs-Udvar. Izdvojili smo posebice iskazljive grobne cjeline broj: 234 (sl. 12a), 246 (sl. 12b), 472 (sl. 13) i 1031 (sl. 14). Tu smo fazu označili terminom Majs III. Kao posebice omiljen oblik javlja se u toj fazi srebrni prsten od tri upletene žice i rastavljenih stanjenih krajeva (tipa 30). Od oblika zaostalih iz prethodne faze groblja pojavljuju se narukvice rastavljenih krajeva sa životinjskim glavama (tipa 8), potom srebrne maloformatne karike sa S-petljom (tipa II), poneko lijevano puca (tipa 11), lunulasti privjesak (tipa 12), ogrlice-đerdone (tip 40) i keramičke posude (tipa 50). Sasvim poseban nalaz predstavljaju križići registrirani u grobnim cjelinama 234 (sl. 12a), 275 i 1031 (sl. 14). U sva tri slučaja susrećemo ih u kombinaciji s ogrlicama-đerdanima tipa 40, dok se u jednom slučaju križić javlja u kombinaciji s denarom kralja Andrije I. (1046.-1061.). U šest od ukupno devetnaest analiziranih grobnih cjelina faze Majs III registrirani su srebrni denari kraljeva Andrije I. (1046.-1061.), Salamona (1063.-1074.) i Ladislava I. (1077.-1095.).

Na temelju tipologijskog vrednovanja dokazano je kako je završna faza groblja Majs-Udvar, tj. faza Majs III, sinkrona s većim dijelom II. stupnja Bjelobrdske kulture prema kronologijskoj shemi J. Gieslera.

Prsteni rastavljenih krajeva, koji prelaze jedan preko drugoga, označeni kao tip 23, registrirani su u groblju Majs-Udvar tijekom treće faze groblja (Majs III) u kombinaciji s keramičkim posudama (tip 50), odnosno s prstenima tipa 30 (sl. 6). Unutar inventara bjelobrdskih groblja istočnog dijela međuriječja Drave, Dunava i Save prsteni tipa 23 dolaze u kombinaciji s grobnim inventarom primjerenim početku II. stupnja Bjelobrdske kulture. U Bijelom Brdu II susrećemo prsten tipa 23 u, novcem datiranoj, grobnoj cjelini broj 107 (Tomičić 1991, T. 27). Tamo se prsten tipa 23 susreće u kombinaciji s denarima kralja Andrije I. (1046.-1061.) i Bele I. (1060.-1063.). S obzirom na nalaze novca, grobna cjelina može se datirati sredinom 11. st. Faza III groblja u Bijelom Brdu sinkrona je početku II. stupnja Bjelobrdske kulture.

Identičnu kronološku situaciju pokazuje groblje Vukovar-Lijeva bara, unutar kojega se prsteni tipa 23 pojavljuju u četvrtoj fazi pokapanja (Tomičić 1992, T. XXV). Na temelju iznesenoga možemo zaključiti kako se na prostoru istočnog dijela međuriječja prsteni tipa 23 javljaju samo tijekom početnog dijela II. stupnja Bjelobrdske kulture, a samo u slučaju groblja Bijelo Brdo II sežu i u kasnu fazu istog stupnja.

Slične rezultate postigla su kronološka istraživanja koja je Giesler proveo na velikom groblju Halimba-Cseres (Giesler 1981, T. 30). Tamo se prsteni tipa 23 pojavljuju u grobnoj cjelini broj 770 u kombinaciji sa srebrnim denarom kralja Andrije I. (1046.-1061.), a u grobnoj cjelini 334 s denarom kralja Ladislava I. (1077.-1095.). U Zaladskoj županiji primjerci prstena tipa 23 evidentirani u groblju Pusztaszentlászló javljaju se u kombinaciji s masivnim karičicama sa S-petljom (tipa II) i novcem kralja Ladislava I. u grobnoj cjelini broj 102 (Szške i Vandor 1987, sl. 55, 6, sl. 60, 11).

Pojava prstena rastavljenih suženih krajeva koji prelaze jedan preko drugoga, a okruglog su presjeka, označeni kao tip 26, dokazana je u inventaru groblja Majs-Udvar u grobnim cjelinama datiranim novcem Arpadovića. Tako su u grobu broj 593 i 1077, osim prstena tipa 26, registrirane karičice sa S-petljom (tip II) i denari kralja Andrije I. (1046.-1061.). Dakle, u groblju Majs-Udvar prsteni tipa 26 posvjedočeni su tijekom sredine 11. st., odnosno apsolutno-kronološki početkom II. stupnja Bjelobrdske kulture.

Prsten tipa 26 nalazimo od prostora Austrije (Wallern, Thunau am Kamp), pa diljem Karpatske kotline od Slovačke (Nitra, Dolny Peter, Nove Zámky, Dévin) i Dunántúla (Halimba-Cseres, Ellend-Nagyödör, Ellend-Szilfa, Fiad-Kerpuzta) do Potisja (Sárbogard, Berettyóúfalu) (Giesler 1981, T. 48). Na promatranom prostoru koji se, pretežito, poklapa s kraljevstvom Arpadovića, Giesler je prstenje tipa 26 uvrstio u II. stupanj Bjelobrdske kulture. Tome se ne protive rezultati naše analize pojave prstena tipa 26 na nekoliko grobalja istočnog dijela međuriječja. Valja, međutim, napomenuti kako se na hrvatskom prostoru ta inačica prstena pojavljuje početkom II. stupnja Bjelobrdske kulture.

Pojavu nove nakitne forme, tj., prstena rađenog od dvije tordirane žice (tip 29), dokazali smo u groblju Majs-Udvar u kombinacijama s malofORMATNIM karikama tipa II., odnosno s prstenima tipa 30 u posljednoj fazi groblja (sl. 6). Na taj su način prsteni tipa 29 uvršteni u početnu fazu II. stupnja Bjelobrdske kulture.

U nekoliko grobalja u Transdanubiji Giesler je analizirao pojavu te nakitne skupine i na temelju detaljnog vrednovanja dokazao njihovu prisutnost tijekom II. stupnja Bjelobrdske kulture (Giesler 1981, T. 53, 2). U inventaru grobne cjeline broj 412 velikoga groblja Halimba-Cseres prsten tipa 29 javlja se u kombinaciji s malofORMATNIM karikama sa S-petljom (tipa II) i srebrnim denarom kralja Abe Salamona (1063.-1074.), tijekom posljednje faze pokapanja (Giesler 1981, T. 30). Isto se tako u posljednoj fazi groblja Fiad-Kérpuszta prsteni tipa 29 pojavljuju u kombinaciji s malofORMATNIM karikama (tipa II) sa S-petljom (isti, nav. dj., T. 34). Konačno, u srednjoj fazi groblja Pécs-Vasas, obilježenoj nalazima prstena tipa 30, karičicama sa S-petljom (tipa II), ogrlicama-torkvesima (tip I) i ogrlicama-đerdanima (tipa 40) susreću se i prsteni tipa 29 (isti, nav. dj., T. 40).

Na prostoru međuriječja Drave, Dunava i Save prsten tipa 29 registriran je u groblju Vukovar-Lijeva bara i na nalazištu Josipovo kraj Slatine. U vukovarskom je groblju prsten tipa 29 registriran u kombinaciji s prstenom tipa 31 u grobnoj cjelini broj 379 tijekom četvrte faze groblja, koja je sinkrona II. stupnju Bjelobrdske kulture (Tomičić 1992, T. XXV). U rodovskom bjelobrdskom groblju kraj sela Josipovo otkriven je prsten tipa 29 u kombinaciji s prstenom tipa 30 i lijevanim pucetom (tipa 11) u grobnoj cjelini broj 5 (Tomičić 1990, T. VIII, 2). Ta se grobna cjelina pripisuje drugoj fazi groblja, koja je sinkrona početku II. stupnja Bjelobrdske

kulture. Navedeni primjeri dokazuju pojavu prstena tipa 29 u međuriječju tijekom početka II. stupnja Bjelobrdske kulture.

Posebice atraktivne inačice nakita unutar bogatog repertoara Bjelobrdske kulture s nalazišta Majs-Udvar jesu prsteni upleteni od tri srebrne žice rastavljenih stanjenih krajeva. To su prsteni tipa 30, koji se u groblju Majs-Udvar učestalo javljaju u inventaru grobnih cjelina tijekom treće faze, koju smo označili kao faza Majs III (sl. 6).

Susrećemo ih u kombinacijama s prstenima tipa 23, 27, ali i s nakitnim tvorevinama primjerenim ranijim fazama zaposjedanja groblja. U jednom slučaju, u grobnoj cjelini broj 322, zahvaljujući nalazu srebrnog denara kralja Andrije I. (1046.-1061.), možemo pouzdanije odrediti i vremenski okvir pojave prstena tipa 30 unutar groblja Majs-Udvar.

Unutar groblja Bijelo Brdo II. prsteni tipa 30 pojavljuju se tijekom treće faze. Tamo ih također susrećemo u novcem datiranim grobnim cjelinama. Lijep je primjer grobna cjelina broj 165 u kojoj se javlja uz prsten tipa 30 i srebrni denar kralja Andrije I. Time je spomenuta inačica prstena datirana u sredinu 11. st., odnosno u II. stupanj Bjelobrdske kulture (Tomičić 1991, T. 20).

U groblju Ptuj-Grad pojava prstena tipa 30 zasvjedočena je u kombinaciji s ostalim inačicama prstenja, primjerice tipa 33, 34a i 34b, odnosno karičicama tipa I-II, ogrlicama-đerdanima tipa 40, praporcima (tipa 10) i lijevanim privjeskom-puce-tom (tipa 11) u inventaru grobne cjeline broj 37. Taj grob uvrstili smo u treću fazu, tj. u Ptuj III, koja je sinkrona početku II. stupnja Bjelobrdske kulture (Tomičić 1993, T. 18).

U inventaru bjelobrdskih groblja na tlu Transdanubije susrećemo i novcem datirane grobne cjeline u kojima se pojavljuju prsteni tipa 30. U grobnim cjelinama broj 246 i 264 unutar groblja Ellend-Nagygyödör prsteni tipa 30 pojavljuju se u kombinaciji s malofORMATNIM karikama sa S-petljom (tipa II.) i srebrnim denarima kralja Andrije I. (Giesler 1981, T. 40).

Na potpuno identičnu situaciju nailazimo u inventaru groblja Pusztaszentlászló u županiji Zala u susjednoj Mađarskoj (Szöke i Vandor 1987, sl. 62, 8). U tom naseobinskom groblju bogate zajednice koja je pokapale pokojnike potkraj 11. st. zatiču se, u grobnoj cjelini broj 113, masivni primjerak prstena tipa 30, s malofORMATNIM karikama narebrene S-petlje, ogrlica od poliedarskih facetiranih perforiranih perla od ametista i fluorita, te srebrni denar kralja Ladislava I. (1077.-1095.).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analizirajući apsolutnu i relativnu kronologiju groblja Majs-Udvar, I. Bóna je prilično argumentirano odredio ponajprije kronološki okvir unutar kojega je trajalo pokapanje na tom groblju. Po njegovu uvjerenju, bilo je to od 930. do 1093. godine. Inventar groblja Majs-Udvar dokumentira prema Bóninu mišljenju postojanje dvaju etnosa. Dokazano je postojanje života na prostoru Baranje tijekom 9. st. i pretpostavljeno novo naseljavanje tog područja tijekom 10. st. Madžarima (Bóna 1984, 290). Nakon što je dao niz neoborovih dokaza koji jasno pobijaju i čine neodrživom Kissov tuze o navodnom hazarskom podrijetlu pokojnika ukopanih u groblje Majs-Udvar, Bóna se veoma kritički osvrnuo i na povijesnu sliku Baranje koja proizlazi iz tumačenja za koje se opredijelio A. Kiss. Ta je povijesna slika, prema Bóni, u potpunoj suprotnosti sa slavenskom i potom mađarskom povijesti naseljavanja (isti, 1984, 294). Slavenska imena naselja u mađarskom dijelu županije Baranje mogla su nastati tijekom 9. st. od Slavena i slaviziranih Avara, a održala su se do naših dana. Naime, prostor Baranje bio je naseljen tijekom 9. st., kako potvrđuju nalazi karolinških mačeva s nepoznatog nalazišta u Baranji, kao i iz Pečuha i Sigeta. Bóna je s punim pravom zaključio kako, zasad, nisu poznata groblja populacije koja je tijekom 9. st. naseljavala mađarski i hrvatski dio Baranje. Ta je populacija dočekala doseljavanje Mađara u 10. st., jer slavenski nazivi sela, prema Bóninu mišljenju, dokazuju nazočnost Slavena i tijekom 10. st.

Osim niza imena sela koja nose mađarsko plemensko podrijetlo i sugeriraju raniju doseobu Mađara u Baranju, od one koja se po A. Kissu dogodila oko 970. godine, on razlikuje i brojna sela koja spominju pisani izvor 11. st. Ta su sela, zacijelo, mađarska i nisu, dakako, mogla nastati odjednom, već postupno. Prema Bóninu uvjerenju, ta naselja nisu mogla nastati umjesto postupno naselja potisnutog ili asimiliranog slavenskog pučanstva.

Naša analiza vodoravne stratigrafije velikog groblja na redove na položaju Majs-Udvar dokazala je postojanje triju uzastopnih faza groblja. Te tri faze obuhvaćaju vremenski raspon od rane faze I. stupnja do u II. stupanj Bjelobrdske kulture prema kronološkoj shemi J. Gieslera (sl. 6). S druge, pak, strane analizom pojavljivanja pojedinih nakitnih tvorevina dobili smo pouzdan vremenski okvir unutar kojega valja pretpostaviti pokapanje (sl. 15). S obzirom na pojavu niza nakitnih tvorevina koje su primjerene tzv. prijelaznoj fazi Bjelobrdske kulture,

a tu ponajprije valja spomenuti narukvice tipa 8, jednostavne karičice (tip 13) i karičice sa S-petljom (tip I-II), pa potom lijevana puceta (tip 11) i lunulaste privjeske (tip 12), možemo pretpostaviti početak pokapanja u groblju Majs-Udvar jednim dijelom već oko sredine 10. st. Masovnije pokapanje moglo je nastupiti svakako oko 965. (+/-10 godina) i trajati do oko 1030. godine. Dakle, tijekom dvaju naraštaja obavljalo se pokapanje u prvoj fazi groblja. Ta faza obuhvaća ranu i kasnu fazu I. stupnja Bjelobrdske kulture prema našoj apsolutno-kronološkoj shemi. Od oko 1010. do oko 1070. godine obavlja se pokapanje daljnjih dvaju naraštaja. To je tzv. druga faza groblja, koja je sinkrona našoj ranoj fazi II. stupnja Bjelobrdske kulture. Konačno, oko 1030. započinje posljednja, treća, faza pokapanja u groblju Majs-Udvar, koju možemo slijediti do, najkasnije, oko 1100. godine. Na temelju iznesenih rezultata vrednovanja tipološko-kronoloških odnosa unutar groblja Majs-Udvar, pretpostavljamo kako se pokapanje obavljalo u pretpostavljenom razdoblju od oko 950. do oko 1100 godine.

U velikom rodovskom groblju na redove jasno se zrcale nakitne tvorevine primjerene Bjelobrdskoj kulturi, pa sukladno tome apsolutno možemo odbaciti pretpostavke o nekakvom hazarskom groblju.

Valja se nadati kako će buduća, suptilnija valorizacija fundusa groblja Majs-Udvar dati ne samo još jasniju sliku o dvjema usporednim materijalnim kulturama koje je pretpostavio I. Bóna, nego će ga izdvojiti kao jedno od paradigmatičkih nalazišta za sva daljnja znanstvena promišljanja o fenomenu Bjelobrdske kulture, koja se jasno zrcali u bogatom inventaru najvećeg ranosrednjovjekovnog kosturnog groblja južnog oboda Karpatske kotline. Vrijednost groblja Majs-Udvar uistinu je u mogućnosti "čitanja" dviju materijalnih kultura - autohotne kulture slavenskog pučanstva koje je dočekalo staromadžarsko doseljavanje na tlo Baranje. To je doseljavanje moglo uslijediti samo prije dokazanog početka pokapanja. Dakle, svakako prije 950./956. godine.

LITERATURA

- Bóna I., ó 1984, " Bemerkungen zum 1. Bd. des Werkes: Das Landnahme - und Früharpadenzeitliches Fundamaterial Ungarns". Acta Arch, Acad. Scient. Hung. 36. Budapest: 283-294.
- Brunšmid, J., 1903 - 1904, "Hrvatske sredovječne starine". VHADns VII: 30-97.
- Daim, F., 1984, Archaeologica Austriaca, Band 95, Wien: 323.
- Fehér, G. - Éry, K. - Kralovánszky, A., 1962, A Közép - Duna - medence magyar honfoglalás - 's kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti tanulmányok II. Akadémiai kiadó. Budapest.
- Giesler, J., 1981, "Untersuchungen zur Chronologie der bijelo Brdo - Kultur". PZ 56, Band 1981, Heft 1, Berlin-New York, 1981.
- Györffy, Gy., 1966, "Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza" I. Geographia Historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae. Budapest 1966.
- Kiss, A., 1983, Baranya Megye X-XI. századi sírleletei. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga, 1, Budapest: 73-208, T. 1-114.
- Kovács, L., 1984, (Ü)zur ersten Publikation einer neuen Veröffentlichungsreihe. Acta Arch, Acad. Scient. Hung. 36. Budapest: 271-281.
- Szöke, B. M. i Vandor, I., 1987, "Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője". Fontes Archaeologicae Hungariae. Budapest.
- Tomičić, Ž., 1990/1992, "Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja na položaju Lijeva bara u Vukovaru". Hommage a Vukovar, ShP 20: 111-189.
- Tomičić, Ž., 1991, "Novi prilozi vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II", Prilozi 8:95-148.
- Tomičić, Ž., 1992, "Neuere Erforschung der Bijelo Brdo Kultur in Kroatien. Nova istraživanja Bjelobrdske kulture u Hrvatskoj", Pril. Inst. arheol. u Zagrebu 9:113-130.
- Tomičić, Ž., 1993, "Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskeg segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj-Grad". Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in Muzejskega društva, Ptuj 1993: 543-579.

KRATICE

- Acta Arch. Acad. Scient. Hung. _ Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
- Archaeologica Austriaca - Archaeologica Austriaca (Wien)
- FontArchHung - Fontes Archaeologici Hungariae (Budapest)
- Geographia Historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae. (Budapest)
- PZ - Prähistorische Zeitschrift.
- Prilozi - Prilozi Odjela za arheologiju Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu (Zagreb)
- Pril. Inst. arheol. Zagrebu - Prilozi Instituta za arheologiju, Zagreb (Zagreb)
- ShP - Starohrvatska prosvjeta (Zagreb/Split)
- VHADns - Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, nova serija (Zagreb)